

מצות פריה ורביה

הקדמה

אחד המקורות המרכזיים בתלמוד, אשר עוסק במצות פריה ורביה, יסודו במשניות פרק שישי ממסכת יבמות (סא, ב; סד, א; סה, ב) וסוגיות הגמרא הנלוות להן. מתוך הלימוד במסכת, הבחנתי כי מדובר בסוגיא רחבה עד מאד, אשר השלכות רבות לה, וגם תלויה היא בעניינים נוספים, כגון דין מי שחציו עבד וחציו בן חורין, עשה דוחה לא תעשה, חיוב מצוות לבני נח ועוד. מאמר זה יתייחס לחלקים מסויימים מתוך הנושא הכולל, אשר בעז"ה נשתדל לברר ולהבהיר אותם. יש לציין כי סדר השתלשלות של הסוגיא הינו מורכב, כיון שכל ענין קשור במשנהו. משום כך, היה אפוא מן האילוץ לסדר העניינים באופן בו יתיישבו הדברים על הלב בנחת. להבנה מיטבית, רצוי לעיין במקורות הנזכרים בעצמם.¹

מקור המצוה

הצגת הסוגיא ביבמות

שנינו במשנה ביבמות (סה ע"ב):

האיש מצווה על פריה ורביה, אבל לא האשה. רבי יוחנן בן ברוקא אומר: על שניהם הוא אומר 'ויברך אותם א-להים ויאמר להם פרו ורבו' (בראשית א, כח).

משנתנו עוסקת בשאלת חיוב נשים במצוות פריה ורביה, ומציגה מחלוקת תנאים. ת"ק פוטר נשים, ואילו ר"י בן ברוקא מחייבן, עפ"י הפס' 'ויברך אותם א-להים ויאמר להם א-להים פרו ורבו', שממנו משמע שנצטווה הנקבה כשם שנצטווה הזכר, שהרי הוא מנוסח בלשון רבים. גופם של 'רבים' אלו מפורש בפסוק הקודם, שנא': 'ויברא א-להים את האדם... זכר ונקבה ברא אתם'.

1. מאוד יש לי להודות לכל מי שטרח להאזין ולדון, לתמוך ולסייע בכל שלבי הלימוד, במיוחד לרב מנחם שחור שליט"א, וכן למנויים כאן – ר' אפרים בן שחר, ר' דניאל קירש, ר' אלקנה בורשטיין, ר' יהודה מעטוף, ר' יצחק צוקרון, ר' שמעיה ברלין, ר' אהרן אוריאל, ר' אפרים עידן, ר' אלעזר נבון, אהרן רמון, אורי בן דוד, צור כהנא, יהודה ברלין ואברהם סקסונוב, מתלמידי ישיבתנו שזכיתי לחסות בצילה, והעומד עלינו מורנו רה"י שליט"א. ואחרונה חביבה, לרעייתי אשר כנפשי, אוהבת תורה ומסורה לה, ששלי ושלכם שלה. תהילה לא-ל עליון אשר שם חלקי מיושבי בית המדרש, ברוך הוא וברוך שמו.

'האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם' (אבות ו, ו). לכן אומר, כי הגעתי אל מקורות מרכזיים בלימוד הסוגיא דרך ספר מרגליות הים של הרב ראובן מרגליות.

הגמרא מבררת מנין למד ת"ק שיטתו, ומציגה שתי דעות בדבר: ר' אילעא משום ר' אלעזר ברי שמעון סבר שת"ק למד מאותו הפסוק שריב"ב למד ממנו, אלא שהדגש הושם על הביטוי המופיע בהמשכו '...פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה'. מהמילה 'כבשה' דייק ת"ק שרק מי שדרכו לכבוש במלחמה² מצווה לפרות ולרבות,³ ונשים שאין דרכן להילחם אינן מצוות בפו"ר.⁴ לעומתו, רב יוסף הביא פסוק אחר,⁵ המופיע בדברי הקב"ה ליעקב: 'אני א-ל-ש-די פרה ורבה' (בראשית לה, יא), אשר נראה ממנו כי האיש מצווה ולא האשה, ע"י השימוש בלשון יחיד זכר. אם כן, אף שנשות יעקב גם קיימות באותה שעה, מ"מ הן לא נצטוו.⁶

ניתן להבין בפשטות, שהפסוקים המובאים בגמרא הם המקור שממנו למדנו את הציווי על פו"ר בתורה.

דקדוק בשיטות התנאים ללימוד הפסוקים

כפי שניתן להבחין, בדעת ת"ק במשנה עצמה לא הובא הפסוק עליו סומך את שיטתו, בשונה מריב"ב. אמנם, בגמרא ראינו שלפי דעות האמוראים, אף שיטת ת"ק מיוסדת על פסוקים. יש לשאול: לכאורה, היה ראוי לציין את הפסוק שממנו למד ת"ק כבר במשנה, וכך גם היתה נמנעת המחלוקת מאיזה פסוק למד.⁷ אם כן, עלינו לברר מה הטעם לכך שלא הובא הלימוד מהפסוק של ת"ק כבר במשנה.⁸

2. מובן נוסף למושג כיבוש הוא כפירוש אור החיים בפסוק שם, וזה לשונו: 'באמצעות שימלאו הארץ בזה תהיה נכבשת לפניכם, כלומר התיישבותו והתפתחותו של האדם בארץ. אמנם, נקטנו כאן כדברי השפתי חכמים על פירש"י (בראשית א, כח) שכיבוש היינו ע"י מלחמה, לפי שבוה שייכת הסברה של 'אין דרך אשה בכך', ואילו לפי האוה"ח הקדוש, יש להבין כיצד יתיישב פירושו עם דרשתו של ר' אילעא בשם ראב"ש, שהרי לכאורה אשה שייכת ביישוב העולם כאיש.
3. לפי ר' אילעא, מבואר בפשטות דפו"ר למצוה קאתי. בהמשך הפסוק נכתב באותה מטבע: 'ורדו בדגת הים וגו'', שלפי פשוטו פירושו שלטון בני"א על בעה"ח, וכן הוא מובן הרדיה בפירוש הרס"ג (כאן), וברד"ק ואוה"ח (בפס' כ"ו) על המילה 'וירדו', ונקטו לשון משילה, ע"ש. לדבריו, יש לשאול: האם כוונת הפסוק שאף בדבר זה ישנו גדר מצוה, וא"כ היכן מצוינו כהאי גוונא? וצ"ב.
4. נראה לומר שביסוד סברא זו עומדת ההנחה כי התורה לא תצווה על האדם מה שאינו מתאים לו לפי טבעו, ובזה ניתן להתבונן על התאמת חוקי התורה אל דרכו של עולם. ובהגדרה מדויקת יותר – שהעולם מתאים אל התורה (ע"י חובות הלבבות ב, ד, היסוד השביעי), לפי שהתורה קדמה לעולם (בראשית רבה פ"א ד, פ"א ח ב). אם כן, מבואר כי כוחות האדם מסודרים עפ"י מה שהוא מצווה בתורה (ועיין לקמן בשיטת הרב פראנק בגדר מצוות פו"ר).
5. רב יוסף הוצרך להביא פסוק שונה, לפי שישנו דוחק בדעת ר' אילעא, כי לפי פשוטו של מקרא אין ספק שמדובר גם על האיש וגם על האשה, ולפי זה מסתבר יותר כדברי ריב"ב.
6. עיין בערוך לנר (כאן ד"ה 'והנה') שדקדק בדרשת רב יוסף, והקשה: הרי יעקב כבר קיים המצוה באותה שעה, וברחל שהיתה אז מעוברת ואח"כ מתה ג"כ לא שייך לצוות, א"כ איך שייך ללמוד מכאן הציווי? כדי ליישב קושייתו הביא את חידושו של המהרש"א (סנהדרין נט ע"ב), ונבארו אי"ה לקמן בפרק 'מקור המצוה'.
7. עוד יש להעיר, כי נשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא (קידושין כט ע"א, לג ע"ב - לד ע"א). אולם, בשאר המצוות שנינו: 'דבי רבי אלעזר תנא, אמר קרא: אשר תשים לפניכם, השהה הכתוב אשה לאיש לכל דינים שבתורה' (קידושין לה ע"א). לפיכך, דווקא שיטתו של ת"ק היא הדורשת ביאור – במה התייחדה מצוות פו"ר לפטור ממנה הנשים אף שאינה מ"ע שהזמ"ג?

אין דרך אשה לכבש – סברא

בדרך שמה, נראה להבחין אליבא דר' אילעא, שהיסוד שמחמתו פטר ת"ק את הנשים הוא בעצם סברא. כלומר, המשפט 'אין דרך אשה לכבש' הוא הטעם של ת"ק, והרי זו סברא. לפיכך, מובן שמשום כך לא הוצרך ת"ק לסמוך את דבריו במשנה על פסוק, שהרי תלה דעתו בסברא. לסברא זו היה כח לדחות את ההבנה שעל פיה חלק ריב"ב על ת"ק. יותר מכך, הגמרא הקשתה 'אדרבה, וכבשוה תרתי משמע', דהיינו, מכך שנאמר הפסוק בלשון רבים אנו למדים שהוא נאמר גם לאיש וגם לאשה. אעפ"כ, נדחק ר' אילעא בפשט הפסוק, ומתרץ 'וכבשה כתיב', פירוש הדבר שע"י חיסור הו"ו במילת וכבשוה רמז הכתוב על מיעוט המצטווים בענין. כל זאת מפני שעומדת לעזרתנו הסברא, שהרי אין דרך אשה לכבש, ועל כרחך לא תתחייב. יוצא מדברינו, שלא חלקו ת"ק וריב"ב כיצד לפרש את הפסוק. מודה ת"ק לריב"ב שפשוטו של מקרא פונה לשניהם, אלא שסבר כי בסוגיא זו הסברא עיקרית יותר, אף שהפסוק יוצא מידי פשוטו.⁹

אולם, לדעת רב יוסף, אף ת"ק למד מפסוק, וחלק על ריב"ב בפירוש ענין הפסוק, דמשמע ליה שהציווי נמצא בקרא דיעקב ולא בקרא דאדם. לפי זאת, מובן כי ת"ק וריב"ב דיברו במישור אחד – שניהם לומדים מפסוק את מצות פו"ר. אמנם, בשאלה מאיזה פסוק לומדים, התגלה ביניהם חילוק.¹⁰

8. באותו המשקל יש לשאול לגבי הרישא של משנתנו, בה מובאת מחלוקת בענין שיעורה של מצות פו"ר (סא ע"ב). בית שמאי אומרים: שני זכרים, ובית הלל אומרים: זכר ונקבה, שנא' 'זכר ונקבה בראס'. הגמרא שם מבררת: 'מאי טעמייהו דבית שמאי? ילפינן ממשנה דכתיב 'בני משה גרשום ואליעזר' (דברי הימים א, כג, טו). מתוך דברים אלו עולה שאלה דומה: מדוע הפסוק של בית שמאי מוזכר רק בגמרא ולא בדברי המשנה עצמה, כפי שהביאו בית הלל? על פי הבחנה זו, נראה ליישב באופן זהה אף את המשנה שמביאה את מחלוקת ב"ש וב"ה באיזה אופן יוצא יד"ח פו"ר, מדוע ב"ש לא מייתי קרא. אמנם, הטעמים במשנה זו מביאים לתוצאה הפוכה ממה שהביאו במתני, ונבאר דברינו: הנה קרא דב"ש המובא בגמרא, מהווה **ראיה** לשיטתם, שהרי ודאי מרע"ה עשה כדון, וידוע שאחר שכבר היו לו שני בנים פרש מאשתו, הרי מוכח ששיעור המצוה הינו שני זכרים. ולא הביאו הפסוק במשנה, מפני פרסום הדבר ופשיטותו, שלא יעלה על הדעת שמרע"ה יעבור על התורה. לעומת זאת, בית הלל הסיקו עפ"י סברא, דכשם שצורת האדם השלמה נבראה בזכר ונקבה, מסתבר שהציווי להרבות את מין האדם יהא כתיקונו ובהשלמתו, על כן יש להוליד זכר ונקבה, **והסמיכו** דעתם על מה שנאמר 'זכר ונקבה ברא אותם', **אבל ציווי אין בפסוק הזה, לפי שהוא סיפור דברים דמעשה בראשית**. לפי"ז בית הלל מתאימים לשיטת ת"ק, ובית שמאי לריב"ב, לפי שאנו מביטים על שורש הטעם להבאת הפסוק או להחסרתו, אף שבמושכל ראשון היה אפשר להתאימם בהיפך. וקצת ראיה לדבר, שהרי **שיטת ב"ה ובעקבותיה שיטת ת"ק הוכרעו להלכה: 'כיון שיש לאדם זכר ונקבה קיים מצות פריה ורביה'... (שו"ע, אהע"ז, הל' פריה ורביה א, ה). 'אשה אינה מצווה על פריה ורביה' (שם, שם יג).**

10. בתוספות (כאן ד"ה ולא) הקשו למה נכתב קרא דאדם לפי רב יוסף. ותירצו, דקרא דיעקב לציווי וקרא דאדם לברכה בעלמא.

הסתירה בין הסוגיות

במסורת הש"ס על התוספות (סה ע"ב, ד"ה 'ולא'), הפנה לעיין במהרש"א במסכת סנהדרין (נט ע"ב), על דברי הגמרא בהם מובאת ברייתא האומרת שכל מצוה שנאמרה לבני נח ולא נשנית בסיני – רק ישראל חייבים בה. הגמרא הקשתה על הברייתא: הא פו"ר נאמרה לבני"ח, מהפס' 'ואתם פרו ורבו' (בראשית ט, ז), וגם נשנתה בסיני, מן הפס' 'שובו לכם לאהליכם' (דברים ה, כז). לכאורה יש לתמוה: בקושייתה, הגמרא מתבססת על ההנחה שמצות פו"ר נלמדת מן הפסוק הנאמר **בפרשת נח** (ט, ז), אם כן, כיצד מתיישבים הדברים עם מה שלמדנו במשנתנו, כי הצטוינו על פו"ר **בפרשת בראשית** (א, כח)?

קושיות המהרש"א

המהרש"א (סנהדרין נט ע"ב ד"ה 'גמרא והרי') מוסיף ומביא עוד שתי ראיות מהש"ס לכך שבפרשת נח נצטוינו על פו"ר:

א. 'תייש דתני בר קפרא: בתולה נשאת ברביעי ונבעלת בחמישי, הואיל ונאמרה בו ברכה לדגים. אלמנה נשאת בחמישי ונבעלת בשישי, הואיל ונאמרה בו ברכה לאדם' (כתובות, ה ע"א). רש"י (שם ד"ה ברכה, הואיל) מפרש **שהפסוק לברכת האדם הוא: 'פרו ורבו ומלאו את הארץ'** - אותו הפסוק בו דנים במשנה ובגמרא ביבמות סה ע"ב, ואמרו שהוא לציווי.¹¹

ב. ראייה נוספת: 'אמר ר"ל: בואו ונחזיק טובה לאבותינו, שאלמלא הן לא חטאו, אנו לא באנו לעולם... **למימרא, דאי לא חטאו לא הוו מולדו, והכתיב: ואתם פרו ורבו!**' (עבודה זרה, ה ע"א). דהיינו, הגמרא מקשה כיצד ריש לקיש אומר שלא היו מולידים אילולא חטאו, הרי זו מצווה בתורה, והימנעות מהולדה היא חטא בפני"ע.¹² בסוגיא זו, דברי הגמרא מפורשים שנכתבה מצות פו"ר בפרשת נח.

אם כן, **משלושה מקורות אנו למדים כי מקור המצוה בפרשת נח**, בסתירה לר' אילעא אליבא דת"ק ולריב"ב במשנה, אשר סברו כי הציווי בפרשת בראשית.

על זאת הביא המהרש"א את תירוצו של הרא"ם, שזו היא מחלוקת תנאים. בר קפרא המובא בכתובות, חלק על דברי המשנה ביבמות, ואף ריש לקיש בע"ז נקט כבר קפרא, ולא קשיא מידי.

11. אמנם, לעני"ד אין זו ראייה מוחלטת, כי אע"ג שודאי עולה משם שהציווי אינו בבראשית, מ"מ מנין לנו שהוא בנח? שמא סבר בר קפרא כרב יוסף בסוגייתנו, שמקור המצוה בברכה ליעקב? ואכן, לדברי התוס' (כאן ד"ה 'ולא'), המתרץ את דעת רב יוסף הסובר דקרא דבראשית לברכה קאתי, היה באפשרותנו לבאר כך את שיטת בר קפרא.

12. עיי"ש השקלא וטריא בדברי ריש לקיש. ולמסקנה, תירצה הגמ' דכוונת דבריו היתה דאלמלא חטאו לא היו מתים, וכשאנו היינו באים לעולם בחייהם לא היינו נחשבים לעומתם כלום, כמי שלא נולדנו כלל.

אולם, המהרש"א דוחה את דבריו, משום שבמקורות שמהם עולה שהציווי בפרשת נח, הגמרא נקטה כך כהנחה פשוטה בלי עוררין. אמנם, בר קפרא יכול לחלוק על משנתנו, אך לא מסתבר שתתעלם הגמרא מדעה שנכתבה במשנה וכלל לא תתייחס אליה.

קושיא נוספת שמעורר המהרש"א, אף בלי דברי הרא"ם, היא: מדוע נשנה הציווי לנח שוב אחרי שנאמר באדם? ואפילו בנח עצמו, ישנו פסוק נוסף, שנכתב לפני 'ואתם פרו ורבו', שנא': 'ויברך... ויאמר להם פרו ורבו' (בראשית ט, א), בדומה לפסוק באדם: 'ויברך... ויאמר... פרו ורבו' (שעליו מפורש במשנה כי הוא לציווי), אם כן בשה"כ ישנם שלושה ציוויים,¹³ ויש להסביר את נחיצותם!

חידוש המהרש"א

משום כך, מבאר רבינו חידוש גדול ואומר, כי כולם מודים שהציווי על פו"ר נמצא בנח, בפסוק 'ואתם פרו ורבו',¹⁴ כמו שמשמע מהגמרא בסנהדרין נ"ט ובע"ז ה'. עם זאת, המשנה ביבמות הביאה את הפסוקים שמהם ניתן ללמוד מה דין האשה בפו"ר! לדבריו, במשנתנו מבואר כך: לפי ת"ק הסובר כי נשים פטורות, לשון הרבים בפסוק לאדם אינו מכוון לכלול בו נקבות כזכרים, אלא היא לשון כללית, 'בעלמא', ומשום כך גם אין קושיא מהשימוש בלשון רבים בפסוק דנח. לעומתו, ריב"ב הסובר כי נשים מחויבות, למד מלשון הרבים בפסוק דנח, כי הציווי נאמר לזכרים ולנקבות כאחד, והביא סמך לשיטתו מהפסוק דאדם, אשר בו בולטת יותר הפנייה גם לאשה, משום הסמיכות לפסוק הקודם בו נאמר 'זכר ונקבה בראם', ולכן אינו מקבל את דרשת 'וכבשוה'.¹⁵

לסיכום תירוץ המהרש"א, אלו הם שלושת הפסוקים הנידונים ותפקידיהם [מלבד הברכה לדגים, ומלבד שיטת רב יוסף]:

א. 'ויברך אותם א-להים... פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה וגו'" (א, כח) - ברכה לאדם (ומשמעות דין האשה).

13. המהרש"א מוסיף, שהיה אפשר לתרץ עפ"י הרא"ם שמפרש שהיה נח דואג לעסוק בפו"ר והבטיחו הקב"ה בפס' 'ואתם פרו', אמנם גם זאת הוא דוחה, לפי שעבור הענין הזה סגי ליה בהבטחה, ואילו בפסוק נכתב לשון ציווי, והקושיא במקומה.

14. בסיום חידושו, כתב המהרש"א 'ודברי הרמב"ן בזה קרובים לדברינו', ולא התברר לי להיכן בדברי הרמב"ן כוונתו. ולא נראה לומר שהוא הרמב"ן המובא בהמשך דבריו, כי לכאורה אינו ממין הענין, והדבר צריך ביאור.

15. כבר הזכרנו כי ההבנה הפשוטה היא שהנושא של הסיפא הוא דין חיוב האשה בפו"ר, ולפי פירושו של המהרש"א לסוגיא הבנה זו מתבססת. ויש להקשות על כך, לכאורה, לפי הסדר ההגיוני, על הרישא לעסוק בחיוב האיש במצוה זו, הבסיסי יותר, ואשר לגביו אין מחלוקת. אולם, לא כן מצינו: הרישא מביאה מחלוקת בענין שיעור המצוה, בכמה ילדים אדם נפטר ממנה. אם כן קשה, שהרי ראוי היה לסדר דין החיוב במצוה לפני דין שיעורה. דומה הדבר לקושית הגמרא 'תנא היכא קאי דקתני מאימתי' (ברכות ב ע"א, תענית ב ע"א), וכן אצלנו – היכן שנינו החיוב לאיש בפו"ר? אפילו אם נשנה את הבנתנו לגבי נושא המשנה, ונאמר שמלשון המשנה 'האיש מצווה על פו"ר' משמע שבאה ללמדנו החיוב הכללי במצוה והיא מקורו, עדיין קשה, מפני מה הקדימה המשנה להשמיענו שיעור המצוה לפני שלמדנו ענין החיוב בה?

ב. 'ויברך א-להים את נח ואת בניו ויאמר להם פרו ורבו וגו' (ט, א) - הבטחת הקב"ה לנח על זרעו.

ג. 'ואתם פרו ורבו וגו' (ט, ז) - המקור למצוות פו"ר לישראל. באופן זה מיושבת היטב הסתירה הנדמית בין הסוגיות.

יחסו לתנא דבי מנשה

אמנם, המהרש"א מקשה על חידושו מגמרא סמוכה (סנהדרין נו ע"ב). שם מובאת שיטת תנא דבי מנשה בשבע מצוות בני נח, הסוברת דמפיק ד"ך ועייל ס"ך.¹⁶ דהיינו, מצוות דינים וברכת השם אינן נכללות בז' מצוות, ובמקומן ישנן סירוס וכלאים. בנוסף, ישנה מחלוקת תנאים (שם) האם כל ז' המצוות נלמדות ברמז מפסוק 'ויצו ד' אלקים על האדם לאמר וגו' (בראשית ב, טז), או שמא דורשים כל אחת מפסוק שונה בתורה. הגמ' מגיעה למסקנה כי תנא דבי מנשה סוברים כאפשרות השנייה. לאחמ"כ מחשבת הגמ' לפי שיטתם, מה יסבור מאן דדריש 'ויצו' בענין הייתור של כל פסוק אשר דורשו מאן דלא דריש 'ויצו'. במצות סירוס, תנא דבי מנשה סוברים לדורשה מדברי הפסוק 'שרצו בארץ ורבו בה' (בראשית ט, ז), ואילו מאן דדריש 'ויצו' מתרץ לשיטתו שאין הפסוק אלא לברכה בעלמא. מדברים אלו יוצא [אליבא דמאן דדריש 'ויצו'], שברכת הקב"ה לנח בפס' א, נכפלת פעם נוספת בפס' ט. אם כן, מקשה רבינו כי לא הועיל תירוצו, שהרי נפטרנו משני ציוויים, אך קיבלנו שתי ברכות, ולשם מה נצרכה הכפילות?

בכדי ליישב זאת, משתמש רבינו ביסודו של הרמב"ן (בראשית א, כח) בפירושו את טעם התורה לכפול ברכת האדם אחר הברכה לדגים. והוא, שיש לחלק: בדגים ענין הברכה הוא נתינת כח ההולדה בעולם. אילו לא הברכה, לא היתה להם היכולת הטבעית לפרות ולרבות. לעומת זאת, באדם יזו ברכה ממשי, דהיינו ענין תוספת הריבוי והשפע בדבר שכבר קיים, בזה נתעלה האדם בברכתו על פני החיות. עפ"ז מיושבים הדברים אף כאן. הברכה הראשונה נאמרה לנח כהבטחה אחר המבול, כדברי הרא"ם, ואילו בפעם השניה, בדקדוק לשון הרמב"ן 'ברכה ממשי', כלשון הגמ' 'ברכה בעלמא', דהיינו ריבוי ותוספת בלבד, לאחר שעצם הדבר כבר קיים, וכן מדויק מדברי הפסוק 'שרצו' – נמצא כמי שאומר היו כשרצים לרוב.

16. לפני כן מובאת ברייתא המונה את דעות התנאים בז' מצוות בני"ח: 'יתנו רבנן שבע מצות נצטוו בני נח: דינין, וברכת השם, עבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים, וגזל, ואבר מן החי. רבי חנניה בן גמליאל אומר: אף על הדם מן החי. רבי חידקא אומר: אף על הסירוס. רבי שמעון אומר: אף על הכישוף. רבי יוסי אומר: כל האמור בפרשת כישוף בן נח מוזהר עליו וכו'... רבי אלעזר אומר: אף על הכלאים וכו'...' (סנהדרין נו ע"א).

הקשיים בדבריו

מדברי המהרש"א שהתבארו, עולות הקושיות הבאות:

- א. תימה, כיצד ניתן לתרץ שהפסוק השני בנח לברכה קאתי, הרי מקודם טרח רבינו לחדש שמשם משמע הציווי, לכאורה דבריו סותרים זה את זה. מה סובר המהרש"א בסופו של ענין ביחס לפס' ט, האם אכן לברכה קאתי או שמא לציווי?!
- ב. יותר מכך, הרי אם אכן סובר רבינו דמקרא בתרא דנח למדנו הציווי, הקושיא מתנא דבי מנשה גדולה יותר מהאופן שבו הציג אותה. הרי ממה נפשך, גם לתנא דבי מנשה וגם למאן דדריש 'ויצו' – הרי אין הציווי על פו"ר בנח, כי למר – לאסור סירוס לבני נח, ולמר – לברכה, וזהו נגד עיקר שיטתו! מדוע לא הקשה כן בעצמו בהתייחסו לדברי הגמרא האלו?
- ג. ועוד, אמר לי הרב מנחם שחור שליט"א, **דקשה על דברי הגמ' עצמם**, אף בלי המהרש"א, כיצד יתיישבו דברי המקשן (סנהדרין נט ע"ב) באמרו 'והרי פו"ר... דכתיב ואתם פו"ר' (שזהו הפסוק השני בנח) – דמשמע ששם הוא המקור – עם מח' התנאים (שם נו ע"א) דמשמע דממ"נ קרא דנח לא להכי אתא? כיצד מתיישב כאן הפשט? ומצאתי שכך הקשה בספר חמרא וחיי (סנהדרין נו ע"א).

יישוב הדברים

החמרא וחיי מתרץ, כי הפסוק השני בפרשת נח מורכב משני חלקים. בראשו כתוב 'ואתם פרו ורבו', ומכאן נלמד הציווי, ובכל המקומות המובאים בהם הזכירה הגמרא ענין הציווי, אכן ציטטו את המילים האלו מן הפסוק. אבל בסוגיא של תנא דבי מנשה, התעסקו בחלקו האחר של הפסוק, בו נאמר: 'שרצו בארץ ורבו בה' [ובציטוט הפסוק בגמ' אכן כתובות המילים האלו דוקא], ובו חלקו אם לאסור סירוס או שלברכה קאתי, אך בחלק הראשון שניהם מודים לכך שמשמע ממנו הציווי. עפ"י דברי הגמרא ודברי המהרש"א בהירים, ומסתבר שהיה לו פשוט הדבר.

אולם, בהגהות מהרש"ם (שבת קיא ע"א) הקשה מאיסור סירוס,¹⁷ שהרי סירוס הוא לאו הבא מכלל עשה דפו"ר,¹⁸ אשר נלמד מהרישא של אותו פסוק, ואם כן, מדוע תנא דבי מנשה נצרכו לדורשו מסיפא דקרא?

ותירץ בשלושה אופנים:

- א. ישנו יתרון בסיפא דקרא, כי לשון 'שרצו בארץ' מרמז על מקור איסור סירוס לישראל, שדרשוהו חז"ל (שבת קי ע"ב) מפסוק '**ובארצכם** לא תעשו' (ויקרא כב, כד).

¹⁷. עיי"ש אריכות גדולה בדברים הקשורים בענייננו.

¹⁸. מסתמך בזה על המהרש"א הנ"ל, ומשמע שהבין דבריו בפשטות כתירוץ החמו"ח.

- ב. עפ"י אור החיים (בראשית ט, ז) שביאר את כפילות הזכרת ענין פו"ר בנח [בשונה מהמהרש"א], דקרא קמא אתי למצוה, היינו מעשה דמעליותא [כמו לפני משורת הדין], וחזר הקב"ה לומר 'ואתם פרו ורבו' **לחובת** המצוה עליהם. אם כן, לפי דרכו של המהרש"א דהציווי בפסוק השני, יש לומר דהרישא למצוה והסיפא לחובה, ולפיכך שני החלקים נצרכים.¹⁹
- ג. דרך הש"ס לקצר פסוקים, ובגמרא לא צוטטו המילים המדוייקות שבהם יסוד הדרשה (עפ"י שבת קכח ע"א, תוד"ה 'ונתן').
- מכל מקום, עתה מבוארת שיטת המהרש"א, ויסודה הוא כי הציווי על פו"ר נאמר בפסוק השני שמופיע בפרשת נח.

שיטת החינוך והרמב"ן

- אולם, דרכו של המהרש"א מחודשת מאד, כי כפי מה שהשיגה ידינו אין הראשונים סוברים כן, והרי דבריהם [ויתכן כי אין בזה נפק"מ להלכה למעשה, ואין הכרח לומר דרבינו חולק בדין]:
- הנה **בספר החינוך** (מצוה א) מביא את מצוות פו"ר בפרשת בראשית, וסמך על הפסוק דאדם, כבמשנתנו.
- כמו כן, נברר את שיטת הרמב"ן: במשנה למלך²⁰ (הל' מלכים פ"י, ז) מזכיר הדין ששנינו (נדה יג ע"א): 'כל היד המרבה לבדוק, בנשים משובחת, ובאנשים תקצץ'. ובבירור טעם ההבדל, אמרה הגמ' משום דנשים לאו בנות הרגשה נינהו. נחלקו הראשונים בביאור דברי הגמ', והובאה המחלוקת בחידושי הרשב"א (שם): ר"ת²¹ הקשה למה לומר טעם זה, הא נשים לא מצוות בפו"ר, וא"כ אינן אסורות בהשחתת זרע,²² ולכן לא נחשוש אף אם תרגשנה ותשחתנה הזרע. ומפרש ר"ת דאין הכי נמי, כוונת הגמ' היא שלא בדין הרגשה נינהו, כיון שאינן מצוות אפו"ר, מותרות להשחית.²³ אך הרמב"ן הקשה על פירוש זה, שהרי בין נשים בין אנשים לקו במבול על השחתת זרע [ממה שנא' כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ] (בראשית ו, יב), אע"פ שאינן מצוות אפו"ר,²⁴ וכל מה שפטורות הוא מדין סירוס, היינו כלי הזרע, א"כ א"א לפרש דאינן בדין הרגשה. לכאורה, פשוט לדידו דבני נח מצווים אפו"ר.

19. אמנם מקשה המהרש"ם על תירוץ זה בלשון זו: 'ולב"נ נלמד מל' חובה דבבני"ח אזהרתן זהו מיתתן ובעי' שיהי' לחובה וצ"ע', ולצערי לא הבנתי כוונתו בזה.

20. עי' לקמן בסוף פרק 'גדרי המצוה' בענין איסור השחתת זרע.

21. ודבריו מופיעים גם ביבמות יב ע"ב, תוד"ה שלוש, בסוגית שלוש נשים, עיי"ש.

22. עי' במתני' (יבמות סה ע"ב), ובתוד"ה 'והא' בסנהדרין נט ע"ב, אשר מוזכר לקמן בסוף פרק 'גדרי המצוה', בענין איסור השחתת זרע.

23. בענין זה יש לעיין טובא. מקורות שהובאו בשיעור הרב מנחם שחור שליט"א: שו"ת רעק"א מהדורא קמא סי' עא, שו"ת עזרת כהן סי' לה, חזון איש אה"ע סי' לו, ואכמ"ל.

24. א"כ שורש המח' ביניהם הוא האם איסור השחתת תלוי בחיוב פו"ר, ואי"ה יובא לקמן בפרק 'גדרי המצוה', בענין איסור השחתת זרע.

ניתן לסבור, שהרמב"ן למד כמהרש"א, דהציווי בנח, והיה זה אחרי המבול, וקרא דאדם לברכה הוא, ומשום שטרם הצטווה האדם בפו"ר, ואעפ"כ ראינו שלקו במבול על השחתה, ע"כ אין קשר בין שתי המצוות.

על כך אומר המשנל"מ: 'אך נראה דפירוש זה לא יתכן וכו'" [הדרך קשה ולא התוצאה], מפני שמה שפירש המהרש"א כן, הוא חידוש גדול, אך לפי פשוטו, שתמא דמתני' דיבמות הוא דודאי קרא דאדם לציווי אתא. ועל מנת שנאמר שגם הרמב"ן מפרש אחרת, יש לו לומר זאת בהדיא. לפיכך, **מבואר בכוונת הרמב"ן, דהציווי כתוב בקרא דאדם**, והנשים מ"מ פטורות גם אחר הציווי, ואעפ"כ לקו במבול, א"כ מוכח דחייבות בהשחתה.

הקושי בדברי היד רמ"ה

נוסף על כך, מצאתי כי **היד רמ"ה** (סנהדרין נו ע"א) כתב באופן ייחודי כי תנא דבי מנשה למדים איסור סירוס 'מדכתיב **פרו ורבו**'. ובהערות ר"י זילבר (על היד רמ"ה שם, הערה 196) הבין דהכוונה לרישא דקרא - 'ואתם פרו ורבו'. לפי"ז הקשה על היד רמ"ה עפ"י תירוץ החמו"ח, דהא ברישא דקרא כו"ע לא פליגי דלציווי פו"ר הוא דאתא, והותיר בצ"ע. אולם, נראה לומר, דכוונת היד רמ"ה היתה להביא קרא דאדם, דכתיב 'פרו ורבו ומלאו את הארץ', וסירוס משמע משם בלאו הבא מכלל הן. אם כן, סובר היד רמ"ה דהציווי בפרשת בראשית. אמנם, כל זאת אליבא דתנא דבי מנשה שלא הוכרעו להלכה,²⁵ וא"כ נראה דאין כ"כ ראייה.

שיטת התוספות

התוס' (יבמות ס"ה ע"ב, ד"ה ולא) מתייחסים לדעת רב יוסף, הסובר בשיטת ת"ק דילפינן פטור הנשים מקרא דיעקב. אולם כל מי שראינו דבריו עד עתה נקטו בפשטות קרא דאדה"ר. ויש להקשות, היכן ראינו שנדחתה דעת רב יוסף? יתר על כן, אפשר היה לנו להעמיד את שיטת תנא דבי מנשה אליבא דרב יוסף, ואז לא הוה קשיא מידי. וכן, כל שיטת המהרש"א וגם דברי המשנל"מ מתבססים על ההנחה דפשטות מתני' בקרא דאדה"ר, וצ"ב מדוע הם מתעלמים מדעתו של רב יוסף?

מכל מקום, המהרש"א מקשה על התוס' בסוף דבריו. תוס' ביארו מה שנאמר בגמ' 'ולא קאמר פו"ר', לאו היינו דלא גרס רב יוסף פסוק זה בתורה, אלא סבר דמה שנאי פו"ר באדם, לברכה בעלמא הוא דאתא. והקשה על כך המהרש"א, אמאי לא

²⁵ על ששה דברים נצטווה אדם הראשון: על ע"ז, ועל ברכת השם, ועל שפיכות דמים, ועל גילוי עריות, ועל הגזל, ועל הדינים, אף על פי שכולן הן קבלה בידינו ממושה רבינו, והדעת נוטה להן, מכלל דברי תורה יראה שעל אלו נצטווה, הוסיף לנח אבר מן החי שנאמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו, נמצאו שבע מצוות... (הלי מלכים פ"ט, א). והרי אמרנו לעיל דתנא דבי מנשה מפיק ד"ך ועייל ס"ך.

הוקשה לתוס' קרא דנת,²⁶ הרי לשיטת רב יוסף לכאורה הם מיותרים? ונותר שם בקושיא. ובערוך לנר (יבמות סה ע"ב) תירץ, דפשיטא ליה לתוס', מה שנאמר בנח ויאמר להם פרו ורבו' בלשון רבים, קאי אנח ובניו גרידא, דכתיב 'ויברך א-להים את נח ואת בניו ויאמר להם פרו ורבו', ואין שם ציווי לדורות.

וכאשר נדקדק בתוס', מה שכתב 'ההוא ברכה בעלמא ולא למצוה' ניחא לפי המהרש"א, דהא לא כתב מנין הציווי, רק בא לתרץ למאי אתא קרא דאדם, ושפיר למימר דמתני' אתי לאשמועינן דין האשה ולא מקור הציווי, שהוא באמת בנח. אמנם, כך רק יתכן לומר בדעת התוס', אך אינו מוכח שיודה למהרש"א. אך אחר העיון בתוס' הרא"ש, הרי שינה בלשונו, וכתב: 'אע"ג דלאדה"ר קאמר פו"ר ההוא ברכה בעלמא אבל האי למצוה'. אין להסתפק בדבריו המפורשים, שסבר בדעת רב יוסף דמקור הציווי הוא ביעקב, וא"כ מוכח שלא כדעת המהרש"א.²⁷

גדרי המצוה

שיטת התוספות

למדנו במשנה (גטין מא ע"א, עדויות פ"א מי"ג):

מי שחציו עבד וחציו בן חורין, עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד דברי בית הלל. אמרו להם בית שמאי: תיקנתם את רבו ואת עצמו לא תיקנתם, לישא שפחה אינו יכול בת חורין אינו יכול. ליבטל? והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה, שנא: 'לא תהו בראה לשבת יצרה' (ישעיהו מה, יח). אלא מפני תיקון העולם כופין את רבו²⁸ ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על חצי דמיו. חזרו בית הלל להורות כבית שמאי.

לכאורה, בית שמאי סוברים שחובה לשחררו, מפני שאם יישאר במצב הראשון, נמצא פטור משום אונס ממצות פריה ורביה [אסור בשפחה מצד חירות, ואסור בבת חורין מצד עבדות]. אולם, המשנה אינה מקבלת כפתרון את העובדה שאותו אדם נמצא בטל ממצוה זו, כי לומדים מהפסוק שתכלית בריאת העולם היא ליישבו ולא להותירו שומם, וכל אדם מופקד להשתתף בהשגת מטרה זו.

התוספות (בבא בתרא יג ע"א, ד"ה כופין) הקשו על דין המשנה, כי ניתן לסבור ולומר שקיים פתרון פשוט יותר לבעיה המדוברת, אשר גם מונע ממנו ההכרח לעבור על מצות עשה של אי-שחרור עבדים. הצעת התוס' מיוסדת על העקרון 'עשה

26. על כרחך מיירי בקרא קמא, כי קרא בתרא מיושב בנקל לרב יוסף מסנהדרין נז ממ"נ, כמו שאמרנו.

27. ולומר דחלק התוס' על תוס' הרא"ש, הא המוציא מחבירו עליו הראיה.

28. בתוספות (שבת ד ע"א, ד"ה וכלי) הקשו: כיצד מותר לו לשחררו? הרי 'אמר רב יהודה אמר שמואל כל המשחרר עבדו עובר בעשה, שנא 'לעולם בהם תעבודו' (גטין לח ע"ב), ותירצו: 'שאני פריה ורביה דמצוה רבא היא'. ואי"ה נתייחס עוד לענין עבדים בפו"ר בפרק 'משמעות לשבת יצרה' לקמן.

דוחה לא תעשה' המופיע בש"ס פעמים רבות (במסכתנו ה' ע"ב - ו ע"א). והנה טעם המשנה שלא נתיר למי שחציו עבד וחציו בן חורין לקיים פו"ר למרות איסורו לקדש פשוט, משום זנות, והוא לאו מדאורייתא, שנא' '...ולא יהיה קדש מבני ישראל' (דברים כג, יח). על כן אומר התוס', יבוא עשה דפו"ר וידחה ל"ת דלא יהיה קדש, וא"כ אין צורך לשחררו, ומדוע המשנה לא אמרה כך?²⁹

בתוס' מובאים ארבעה תירוצים. נתמקד בתירוץ הראשון המובא בשם ר"י:

מצות פו"ר מתקיימת בשעת גמר הביאה, ואילו הלאו דלא יהיה קדש חל כבר משעת העראה. אם כן, בעת שעושה העבירה עדיין לא קיים את המצוה,³⁰ ואע"ג דבגמר ביאה עדיין נמצאת העבירה עם המצוה, עכ"פ לעולם לא נורה לו להתחיל בעבירה, הגם שממנה יבוא לידי המצוה.³¹ מכאן ברורה שיטת התוס', **דגדר מצות פו"ר הינו בגמר מעשה הביאה**.

שיטת המנחת חינוך

במנחת חינוך (מצוה א) הקשה על דברי התוספות מדברי ר' יוחנן (יבמות סב ע"א), אשר נפסק כמותו,³² שאם היו לאדם בנים ומתו – לא קיים פו"ר. כיצד התוס' מתיישבים עם הדבר, הרי אם כל המצוה נעשית בגמר ביאה, מהו ההבדל אם בניו חיים או מתים?

בנוסף, מקשה על שיטת התוספות מהדין היוצא מהמשנה בפרק שני, האומרת: 'מי שיש לו בן מכל מקום פוטר אשת אביו מן היבוס' (כב ע"א), כלומר אפילו נולד באיסור, ובירושלמי (פ"ב ה"ו) הסיקו מכאן דאע"פ שנולד באיסור, כגון ממזר, קיים האב פו"ר, ולפיכך חלק מהראשונים פסקו דאף בוולד הנולד מביאת איסור מתקיימת פו"ר (רשב"א, ריטב"א, ב"י). ולדברי התוספות אינו מובן, שהרי הביאה שממנה נולד הממזר היא מצוה הבאה בעבירה, ואם מצות פו"ר היא מעשה הביאה, היאך ניתן לומר שמ"מ קיים פו"ר?

²⁹ אגב כך, ניתן להוסיף ולהקשות ממשכתנו (ה ע"ב), שם עומדת הגמ' בה"א דמצות יבוס מותרת משום עשה דוחה אף ל"ת שיש בו כרת (ערוות אשת אח), ומבררת את המקור בתורה לכך. הגמ' דוחה את האפשרות ללמוד זאת ממילה ומקרבנות תמיד ופסח, כיון שיש לומר שהתייחדו בכך שנצטוו עליהן ישראל לפני מתן תורה, ומשו"ה תקפן חזק לדחות אפי' ל"ת שיש בו כרת (שלשתן דוחות שבת). עפ"י יש להקשות, דהא אף פו"ר נאמרה לפני הדיבור, וא"כ יש בכוחה לדחות ל"ת שיש בו כרת, כ"ש ל"ת שאין בו כרת (זנות), ומדוע אין הדין כן, אלא יש איסורי ערוה, פסולי חיתון והלכות חופה וקידושין?

³⁰ ולא אמרינן עשה דוחה ל"ת במקום שבזמן שנעקר הלאו עדיין לא מתקיים העשה, כפי שמבאר רב אשי בגמרא שבת (קלב ע"ב).

³¹ מ"מ יש לדון בשיטת התוס' אם עבר ועשה, האם בדיעבד אמרינן ככה"ג מצוה הבאה בעבירה, או שמא קיים המצוה, וע"י לקמן בדברי המנח"ח.

³² נולדו לו זכר ונקבה, ומתו והניחו בנים, הרי זה קיים מצות פריה ורביה. בד"א, כשהיו בני הבנים זכר ונקבה, והיו באים מזכר ונקבה, אף על פי שהזכר בן בתו והנקבה בת בנו, הואיל ומשני בניו הם באים הרי קיים מצות פריה ורביה. **אבל אם היו לו בן ובת, ומתו, והניח אחד מהם זכר ונקבה, עדיין לא קיים מצוה זו** (שו"ע, אהע"ז, פריה ורביה, א, ו).

משום כך, מחדש המנח"ח **דהביאה איננה חלק מהמצוה, אלא הכשר מצוה בלבד, וקיום המצוה הוא בלידת הבנים וקיומם.**³³ כלומר, אין שעה בה יכול להיפטר מן המצוה, כי אם ימותו בניו,³⁴ לא נחשב כלל שקיים המצוה, וחייב ללדת בנים אחרים. יוצא מכאן, כי מצות פו"ר אינה שייכת בגדרי זמן, שניתן יהיה לומר שמתקיים העשה בשעה שעובר על הלאו, משא"כ מצוה, לולב וכדו'.

וממשיך המנח"ח, דא"כ מבואר מדוע בלידת ממזר קיים פו"ר, שכן אמרינן 'מצוה הבאה בעבירה' רק כאשר נעשות העבירה והמצוה במעשה אחד, זאת בהסתמך על דברי שער המלך בהלכות לולב האומר כן. דוגמא לדבר מאתרוג הגזול, שברגע נטילתו עובר על 'והשיב את הגזלה'. לעומת זאת, אם הוציא מצוה בליל הסדר מרה"י לרה"י ואח"כ אכלה, הרי בשעת קיום המצוה אין כאן עבירה כלל. אם כן, בהוליד ממזר – רק כאשר נולד התקיימה המצוה, ומעשה העבירה אינו באותו זמן, אלא בשעת ביאתו, שמבחינת פו"ר הרי הביאה הכשר המצוה בלבד, כגון אפיית מצוה (אמנם, בענין ממזר תמה המנ"ח, היאך יתכן שנגדיר שקיים מצוה בכך שהרבה פסולים בישראל, ונותר בצע"ג. אולם, אין בכך כדי לדחות את עצם הסברא, ולכן דבק בגדר החדש).

עפ"י המנח"ח, נראה לומר דלשיטת התוס' הסובר כי עצם המצוה מתקיימת בביאה, יש לומר שבהוליד ממזר הרי זו מצוה הבאה בעבירה ולא קיים, ויצטרף בכך לשיטות הראשונים שלא הזכירו בדבריהם את דיוקו של הירושלמי הנ"ל (רי"ף, רמב"ם ורא"ש; הוזכרו במנח"ח).

שיטת הגרצ"פ פראנק

בשו"ת הר צבי (אהע"ז א) חלק על סברתו של המנח"ח, וטען שלא יתכן לצוות אדם על דבר שאינו נתון תחת שליטתו. הריון הוא 'דבר הנעשה ממילא בידי שמים', והיאך אם כן נגדיר שהמצוה מתקיימת אך ורק בתוצאה, שאינה ידועה מראש ובלתי ניתנת לבחירה. אשר על כן, יש לומר **דבמעשה הביאה מתקיימת המצוה**, כמו שנקטו התוספות, כי בהשתדלות זו משלים האדם את חלקו במטרה המתבקשת, שלא תבוא בלעדי המעשה, והוא מה שאפשר לצוות עליו. ולגבי לידתם ומיתתם של הבנים, זה בגדר השיעור להיפטר מן המצוה, שאם ימותו בניו, ישוב עליו החיוב להשתדל בהולדת בנים אחרים, אמנם אין זה מבטל את שאר הפעמים בהם השתדל בזה בעבר, לפי שבזה קיים את עצם המצוה. ראייה לשיטתו מצא בדברי רבא, שאחת מן השאלות ששואלין את האדם בשעה שמכניסים אותו לדין היא: **עסקת בפריה ורביה** (שבת לא ע"א), כלומר האם השתדלת בדבר, ואף אדם שמת בלי בנים יכול להשיב בחיוב על שאלה זו.

³³. וע"ע לקמן בביאור מו"ח המנ"ח עם הטו"א, בפרק 'משמעות לשבת יצרה'.

³⁴. וק"ק היאך אדם שהעמיד בנים ומתו דכלל לא קיים את גדר המצוה, וצ"ב.

בנוסף על ראייתו, ניתן לדייק בדברי משנתנו: **'לא יבטל אדם מפריה ורביה'**, הננו רואים כי עיקר החיוב הוא לעסוק ולהשתדל בדבר. עוד נראה לומר, כי יש יסוד נוסף בדברי הגמ' לראיה לסברת הרב פראנק, מסברת ר' אילעא בפטור נשים מפו"ר, שאין דרך אישה לכבש, וכפי שאמרנו, למדנו משם דלא תצוה התורה על דבר שאינו מדרך הטבע.

ובענין שחלקו ר' יוחנן וריש לקיש, היו לו בנים בגיותו האם קיים או לא קיים (סב ע"א), מפרש הגרצ"פ דמ"מ ודאי יש לו בנים אף לפי ר"ל,³⁵ רק חלקו האם מוטל עליו לעסוק במצוה שלא התחייב בה בגיותו כעת, או שמא מכיון שכבר נולדו לו בנים, כבר נפטר ממצוה זו.

ביאור הגר"א וייס

בשביל האמצע הלך **במנחת אשר** (בראשית סי' ב), שביאר דיש לחלק בין מעשה המצוה לבין תכליתה. אכן ברוב המצוות אין נפק"מ, כי בשעת המעשה אנו משיגים התכלית. אולם, בפו"ר שונה הדבר, דהא אין לומר שקיום המצוה תלוי במעשהו ללא תלות בתוצאה, כסברת הגרצ"פ. מאידך, ברור הוא כי תכלית מעשה הביאה הוא לידת הבנים, ואכן עיקרה הוא בהולדתם, בדומה למנח"ח [אבל שינה מדבריו ואמר כי הביאה היא חלק מהמצוה ולא הכשר בלבד]. וכאשר הננו סוברים דהביאה אינה הכשר בלבד, קושית המנח"ח דבהוליד ממזר הוי מצוה הבאה בעבירה הדרה לדוכתה. לכן, מיישב המנחת אשר דאמרינן 'מצוה הבאה בעבירה' רק במצוות שהן חובת גברא, כגון מצה ולולב, שבקיומן גם נגמר עניינן. אולם, היכא דיש חילוק זמן בין מעשה המצוה לבין קיום מהותה לא כן, מפני שבעשיית העבירה טרם הושלמה המצוה, והרי זה חצי מצוה הבאה בעבירה, וגדר כזה לא שמענו.

ונראה דיש ראייה לדבריו מענין אחר, אשר בו מתקיים החילוק הנזכר. בסוגיית 'הדביק פת בתנור' (שבת ד ע"א), שהכניס אדם עיסה לתנור בשבת על מנת לאפותה, הסתפקה הגמ' האם מותר לרדותה משם ובכך לחטוא חטא קל בכדי להימנע מלעבור על מלאכת האופה, או שמא אין אומרים כן. מפורש בגמרא שבשעת ההדבקה בתנור, טרם נעשה איסור דאוריתא, אע"פ שמבלעדי מעשהו לא תוכל הפת להיאפות אח"כ. יחד עם זאת, אם ישאירנה בתנור נחייבו משום אופה, ואין ניתוק בין המעשה לתוצאה, למרות שהיה הפרש זמן ביניהם. הנה מצינו בגמ' כיסוד המנחת אשר.

ושמא יש לדחות הראיה, דבמלאכות שבת בעינן כדרכה, וא"כ חייב משום שזה הוא דרכה של המלאכה במציאות להיאפות רק לאחר זמן, ואין זה מצד גדר המצוה. ואע"ג דבפו"ר נמי חילוק הזמן הוא במציאות, מ"מ אין הכרח להגדיר המצוה עפ"י השלמת תנאי המציאות [אמנם ודאי לא נגד המציאות לגמרי, כדברינו]. אם כן צ"ב היכא מצינו היכי תמצי ליסוד המנח"א.

³⁵. ונראה דמיוסד על דברי התוד"ה 'הכלי (סב ע"א) בעבד שאין זרעו מיוחס אחריו, מ"מ קיים שבת כל דהו.

ועוד, אף אחר חידושו של המנח"א, עדיין נותרת הקושיא שהניח המנח"ח בצע"ג, דהיאך קיים מצוה בהרבותו פסולים בישראל.

מהות המצוה ופטור הנשים ממנה

כפי שלמדנו, נשים פטורות ממצות פו"ר.³⁶ ולאור בירורנו את גדרי המצוה, יש להתבונן בדעת ר' אילעא (המופיעה בסוגיא ביבמות, כפי שהבאנו בתחילת המאמר), אשר למד את גדרי השייכות בחובת פו"ר מענין 'וכבשוה'. יש לשאול, מהו הקשר המהותי בין השייכות להשתתף בכיבוש במלחמה לבין מצות פו"ר? הרי לכאורה, אין שייכות בין שני העניינים.³⁷ יש לברר, כיצד הסברא דאין דרך אשה לכבש מבארת את פטורן של הנשים מן המצוה. יתירה מכך, ביסוד קושיא זו נמצאת שאלה כללית יותר: מהו הטעם שממנו פטורות הנשים מדין פו"ר לשיטת ת"ק, למרות שהינן **שותפות מרכזיות והכרחיות בכל שלבי קיום המצוה?** אלא, כבר התבאר כי המהות של פריה ורביה היא ליישב העולם ולהרבות חיים.³⁸ לעומת זאת, ענין המלחמה הוא חורבן ומוות. כלומר, שני עניינים אלו עומדים בניגוד זה לזה. לפיכך, דווקא משום שהאיש היוצא למלחמה, יתכן בו ריחוק מענין הגדלת החיים, שמרה אותו התורה והציבה לו גדר בהתחייבו בדין פו"ר. באשה לא קיים החשש הזה, מפני שאין דרכה לכבש, ובטבעה משתוקקת לזרע בנים. ואכן ראינו שאמרה רחל ליעקב 'הבה לי בנים ואם אין מתה אנוכי' (בראשית ל, א), וכן מצאנו בגמרא שאמר אשה לרב נחמן 'לא בעיא הך אתתא חוטרא לידה ומרה לקבורה?!' (סה ע"ב). כלומר, רצתה שיוולדו לה בנים, וכן יש להזכיר את סברת הגמרא 'טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו', שהאשה מקבלת על עצמה את חיי הנישואין למרות חסרונות שיש בהם.³⁹ כיון שכך, **אין צריך לצוותה,**⁴⁰ אלא

36. עיי' הערה 8.

37. אלא אם נאמר כביאורו של אור החיים הקדוש שהוזכר לעיל (הערה 2), שעצם הכיבוש עניינו יישוב העולם.

38. בספר החינוך (מצוה א) מבואר דטעם מצות פו"ר הוא הפסוק 'לא תהו בראה לשבת יצרה' (ישעיהו מה, יח) שרצה הקב"ה שיהיה העולם מיושב ולא שָׁמֵם.

39. האיש מקדש בו ובשלוחו... האשה מתקדשת בה ובשלוחה, ובגמרא מבואר דלאיש איסורא איכא בשלוחו, מפני שאין לאדם לקדש אשה בלא שיראנה, שמא ימצא בה דבר מגונה ותתגנה עליו, ויעבור על מצות 'ואהבת לרעך כמוך'. לעומת זאת, באשה מותר ע"י שלוחה, אלא דהידור מצוה איכא בה דוקא. והקשתה הגמ', מדוע באשה איננו חוששים שמא תמצא בו דבר מגונה וכו', ומתרת, דאשה אומרת 'טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו', פירוש, מוטב לשבת ביחד, כלומר להיות נשואה, מאשר להיוותר מבלעדי איש, ולהיות כאלמנה. והענין הוא, כי אשה פחות מוקדקת באיש, מפני שרוצה להינשא לאיש יותר ממה שרוצה להינשא לאיש מסוים. וכמו שרוצה להינשא, גם רוצה להוליד, ואולי אפילו זה סיבתו של זה (עפ"י קידושין, מא ע"א).

40. אמנם, אין הדבר מיושב עפ"י דעת ריב"ם בתוס' (בי"ב יג ע"א ד"ה שנאמר) המפרש דמכיון שאשה לא מיפקדא אפו"ר, אם תבוא לפנינו מי שהיא חציה שפחה וחב"ח לא נורה לרבה לשחררה, כי ספק אם תקיים מצוות שבת כשתצא לחפשי, ונמצא מתבטל עשה ד'לעולם בהם תעבודו' בחינם. לדבריו, אין ודאות שאשה תקיים ענין פו"ר. ויתבאר אי"ה לקמן בפרק 'משמעות לשבת יצרה'. ושמא לפי שני התירוצים האחרים לא קשיא, ולא כדרכו של ערוה"ש

מקיימת מעצמה. מכאן מבואר אף הטעם שנשים אינן מצוות בפו"ר, למרות שייכותן הרבה בחלקים המעשיים של המצוה.⁴¹

איסור השחתת זרע – שיטת התוספות

כעת יש לבחון את צד ה'לא תעשה' במצות פריה ורביה, שפרטיו נגזרים מתוך הגדרים שביררנו:

בתוספות (סנהדרין נט ע"א, ד"ה והא) הקשו מנין ידוע לגמ' דאכן בני נח אינם מצווים בפו"ר,⁴² שמא מדברי הברייתא יש ללמוד דאף הם מצווים. ותירץ, שהרי כשפירטה הגמ' (שם, נו ע"א-ב) את מנין שבע המצוות, לא מצינו ביניהן את מצות פו"ר. אך דחה ואמר דאין הוכחה מכך, לפי שבז' המצוות לא נכללו מצוות עשה אלא איסורים בלבד. אולם, לאחר מכן תירץ דיש לומר **דפו"ר ישנו צד של לא תעשה, והוא השחתת זרע, וכיון שהוא נובע מתוך חיוב פו"ר, בצד האיסור מחויב רק מי שמחויב בצד העשה.** ומכיון שלא מצינו איסור השחתת בז' המצוות, מוכח דבני נח פטורים ממנו, ובעקבות כך, פטורים מפו"ר.

ובאמת התוס' לשיטתם, דהחיוב באיסור השחתת תלוי בחיוב במצות פו"ר, כמו שהתבאר בדברי המשנה למלך (הלי' מלכים פ"י, ז) לעיל (בפרק 'מקור המצוה') הסובר דנשים מותרות להשחית לפי שאינן בדין הרגשה.

אולם, המשלני"מ הקשה על דברי התוס'. חדא, דלכאורה אין צורך לחדש לאו בפו"ר, הראיה שאין בני נח מצווים נלמדת ממאי דר' חידקא הוסיף סירוס על שבע מצוות בני נח שמנאן ת"ק (סנהדרין נו ע"א-ע"ב). א"כ סבר ת"ק דאין מצווין על סירוס [והלכה כמותו], וא"א לומר זאת אם נסבור דמצווין אפו"ר, דא"כ אסירוס כל שכן. ועוד, אפי' בשיטת ר' חידקא דמצווין על סירוס, אי מצווין אפו"ר מדוע לומדת הגמ' איסור הסירוס מפסוק אחר [כגון תנא דבי מנשה דלעיל, דילפי משרצו בארץ], הרי ניתן ללמוד זאת מדין עשה דפו"ר. ויישב, דאין הכרח לפרש כן את מחלוקת התנאים, דשמא כל מחלוקתם היתה לגבי סירוס אחרים ובהמות, אך בסירוס עצמו כו"ע לא פליגי דחייבים בזה בני נח כישאל, וא"כ אין ראייה מגמרא זו אם חייבים או פטורים בפו"ר.

עוד חידש, דלכאורה קשיא לפי התוס' אמאי נמנתה מצות דינים, הא אין בה לא תעשה. לאור זאת הסביר שהתוס' חולקים על רש"י (נט ע"א ד"ה קום) שפירש דשתי מצוות ממש איכא בדינים, האחת לעשות משפט, והשניה לאו של 'לא תעשו

(אהע"ז א, ד), וקשה.

41. אולי יש מקום לדקדק בלשון משנתנו (סא ע"ב): 'לא יבטל אדם', לעומת הסיפא (סה ע"ב): 'האיש מצווה על פו"ר אבל לא האשה', דמפני מה נקט לשון אדם בשינוי? וי"ל דאדם היינו זכר ונקבה, כדברי הפסוק: 'זכר ונקבה בראם ויברך אתם ויקרא את שמם אדם וגו'' (בראשית ה, ב), ויש ללמוד מכאן על משמעותו הרבה של תפקיד האשה במצות פו"ר, ואכמ"ל.

42. והאחרונים הקשו, מדוע לא הקשו התוס' גם לגבי מילה מנלן דלא נתחייבו בה בני"ח, ועיי' תירוציהם במהרש"א ומהרש"ל במקום, וכן במשנה למלך (הלי' מלכים פ"י, ז) באריכות רבה.

עוול במשפטי (ויקרא יט, טו/לה), דמשום הכי נמנתה באיסורי הז' מצוות, אלא התוס' ס"ל דדינים מצוה אחת היא ונמשך הימנה האיסור כלאו הבא מכלל עשה, ומניין. בפו"ר ג"כ איכא לאו הבא מכללה, אלא דבה לא נצטוו, ולכן לא נמנתה.

הבנה נוספת למשנל"מ ברמב"ן

הרמב"ן (הנזכר לעיל בפרק 'מקור המצוה') חלק על התוס', משום שהכל לקו במבול בדבר השחתה. המשנל"מ הוכיח בדברי הרמב"ן דהציווי על פו"ר נאמר לאדם, כפי שביארנו, ואע"פ שנשים פטורות מפו"ר גם הן לקו.

עם זאת, ישנה דרך נוספת להבין את קושית הרמב"ן על התוס', אותה מביא המשנל"מ. הנה יש להניח דפשיטא לתוס' דנשים פטורות מפו"ר מ"מ, וגם יש להניח כי ודאי הם מודים דיש שיעור לקיום המצוה, כלומר בכמה בנים ובנות יוצא ידי חובתו. ואם רק מי שחייב בפו"ר אסור בהשחתה, יוצא דבן נח שקיים השיעור, יהיה מותר בהשחתה, לפי שכבר פטור מהמצוה, וזה לא יתכן, כי מכך שהכל לקו במבול, אנו למדים שאף מי שאינו מצווה בפו"ר, אסור בהשחתה.

ונראה, שעפ"י הדרך הזו, נמצינו למדים **בדעת הרמב"ן שלא סבר כמנח"ח בהגדרת המצוה**, לפי שאמר שיש שיעור בו נפטר מהמצוה. בנוסף, רואים שסבר דבן נח חייב בפו"ר, וזה קשה, אלא על כרחנו הכוונה **דחייב לפרות ולרבות משום לשבת יצרה**, (כשיטת ריב"ם הייחודית, לקמן בפרק 'משמעות לשבת יצרה'), וקושית הרמב"ן מוסבת על דברי ר"ת (שאו"ל לא סבר כריב"ם). אולם, המשנל"מ נותר בקושיא על הרמב"ן משתי סיבות: האחת כי לא נרמז בשום מקום הדין דאיסור השחתה. והנוספת, אם אכן אסורים בני נח בהשחתה, מדוע לא נמנתה בשבע המצוות?

איסור סירוס

יש להבחין בין איסור השחתת הזרע, לבין איסור סירוס, שמשמעותו השחתת **כלי הזרע**, הנעשית ע"י פגיעה באיברים או באמצעות כוס עקרין. הגמ' עוסקת בסוגיא זו במסכת שבת (קי ע"ב - קי"א ע"א), שם היא מבררת מהו כוס עקרין שאסור לשתותו בשבת משום שאינו מאכל בריאים. והקשתה הגמ' מברייתא דאיסור יש בדבר,⁴³ ונלמד הוא מדברי הפסוק 'ובארצכם לא תעשו'⁴⁴ (ויקרא כב, כד), דדרשינן 'בכם לא תעשו'. ותירצה, דהאיסור מיירי בסירוס מכוון, אך בסירוס מאליו מותר.

43. ובהגהות מהרש"ם (שבת קיא ע"א) הביא מחלוקת: ת"ק סבר מסרס נקבה חייב, ור' יהודה פוטר (תוספתא מכות ד, ד), והניח בצ"ע, לפי שמהסוגיא בשבת למדנו דאף אשה אסורה ולית מאן דפליג. ולא אבה לחלק דאסורה בידיים אך מותרת בכוס עקרין, כי הגמ' הקשתה מדין סירוס גמור על כוס עקרין, א"כ סברה דהוא הדין בשניהם, וכן במסרס אחר מסרס לא תירצה דשאני איברים מכוס, וא"כ קשה. וכתב, דגם המנח"ח נשאר כאן בצ"ע (מצוה רצ"א). והאריך המהרש"ם עוד הרבה בבירור הסוגיא, ויש עוד לעיין בהמשך דבריו.

44. וביארנו דמקרא זה לישראל ילפינן, דלבני נח ילפינן מקרא דשרצו, הנאמר להם בהדיא, כי מלבד ז' מצוות פטורים ממצוות התורה.

והתוס' (שם ד"ה והתניא) הקשו, דהיה פשוט יותר לגמ' להקשות על כוס של עקרין **מדין חיוב פו"ר, שהרי ע"י הסירוס אינו יכול לקיימו.**⁴⁵ ותירצו התוס', דניחא לגמ' להקשות מאיסור סירוס, כיון דבמסכתנו (סא ע"ב), רב נחמן בשם שמואל דייק מדברי המשנה 'לא יבטל אדם מפו"ר אלא אם כן יש לו בנים', דאם יש לו בנים, פטור מלהוליד עוד בנים, אך אסור לו לעמוד בלא אשה. וכאשר מקשה הגמ' בשבת מסירוס, קשה גם על רב נחמן.

עפ"י דברי התוס', קושיית המשנל"מ על תירוץ התוס' בסנהדרין אינה אליבא דרב נחמן. זאת מפני שהמשנל"מ ניסה להוכיח ממח' התנאים בסירוס דגוים אינם מצווים בפו"ר, ואילו לדעת רב נחמן איסור סירוס כלל לא תליא בחיוב פו"ר, דהרי מי שיש לו בנים פטור מפו"ר, אך אסור בסירוס. ושונה הדבר מאיסור השחתה, בו סברי התוס' דתלוי בפו"ר, כמו שביארנו.⁴⁶

משמעות 'לשבת יצרה'

המסקנה מפשטות המשנה והקושי בכך

מפשט דברי המשנה (גטין מא ע"א, עדויות פ"א מי"ג) אשר הובאה לעיל בראש פרק 'גדרי המצוה', עולה כי ישנו גדר כללי יותר ממצות פו"ר, המחייב אף את הפטורים הימנה, אשר מקורו בדברי הפסוק 'לא תהו בראה לשבת יצרה' (ישעיהו מה, יח). פשוטו של מקרא הוא, שרצון הבורא בבריאת העולם שיהא מיושב תמיד, ואינו חפץ בשממונו. הדרך האפשרית להגשים תכלית זו לפי סדרי הטבע היא פריה ורביה, וכך ישתמר מין האדם על הארץ. בשונה מבעלי החיים, באדם שייכת בחירה במעשיו, ועל כן ניתן לצוותו לחיוב מעשה ולשלילתו.

ביארנו לעיל, כי ישנה מצות פו"ר לישראל, ולדברי הכל לא נצטוו בני נח בגדרי פו"ר בז' מצוותיהם (סנהדרין נו ע"א - נט ע"ב). אולם, מהפסוק הנ"ל יוצא, שגם הם שייכים אל התכלית היסודית של קיום העולם מצד היותם בני אדם, וכן נשים, הפטורות מפו"ר, שייכות בכלל זה [לגבי עבדים נידון בסמוך]. אם כן, עלינו להבין את תקפו של המושג 'לשבת יצרה', שהרי לא מסתבר שפסוק בספר ישעיהו נחשב כמצוה ממש מדאורייתא, שהרי תרי"ג המצוות כולן בתורה ולא בנביאים. אם כן, האם פסוק זה נסמך על מצוה מן תורה? בכל אופן, אם אכן נסמכים על פסוק זה, יש לברר מהו היחס בינו לבין דיני פו"ר – מה נכלל בגדריו ומי נכנס בהם?

45. וא"א לתרץ דמיירי שכבר יש לו בנים, כי בסוגיין מעשה באשתו של ר' חייא אשר רצתה לשתות כוס של עקרין משום צער לידה, והיה זה אחר שהיו לה בנים ובנות, ושאלה את בעלה האם אשה מצווה בפו"ר, והשיבה דלא, ושתתה סמא דעקרתא, ואח"כ נודע לר' חייא מטרת שאלתה, והצטער. אך מ"מ היה מותר לה, ומשמע דאי הות מיפקדא, היתה אסורה לשתות, אפי' דכבר היו לה בנים. בנוסף, הגמ' תירצה לשיטת ריב"ב דסירוס מותר בעקרה וזקנה, ולא תירצה ביש לה בנים.

46. ועוד נראה מהתוס', דאף כאן לא יחלוק הריב"ם הסובר דשבת דין הוא, כי ביארנו לעיל, דאעפ"כ באשה מודה דפטורה אפי' משבת, ועל כן מותרת בסירוס.

יש להזכיר, כי המשנה הנ"ל (עי' לעיל ריש פרק 'גדרי המצוה') עסקה בדין שחרור מי שחצו עבד וחב"ח, למען תכלית יישוב העולם, ולמדה מהפסוק 'לשבת'. על דבר זה הקשו המפרשים,^{47,48} דמצד חרות הרי מצווה בפו"ר, ואנוס מקיומה רק מצד עבדות. א"כ היה ראוי יותר להביא הפסוק מהתורה של מצוות פו"ר, ולהתבסס עליו כסיבה לכפות את רבו לשחררו, כי מונע מחצו החייב קיום דין דאורייתא, ומדוע למדנו מקרא ד'לשבת', שהוא מדברי נביאים בלבד?

דעת ריב"ם – דין

בתוספות הביאו את תירוצו של ר"י ב"ר מרדכי (ריב"ם) וכתבו: 'משום דלשבת יצרה שייך אפי' בצד עבדות'. בגיטין הוסיפו ודייקו: 'אבל פרו ורבו לא שייך אלא בצד חירות'. כלומר, לפי פירושו איכא חיוב 'לשבת' לח"ע וחב"ח הפטור מפו"ר כעבד שלם, והוי דין גמור. בגיטין הוכיחו זאת מהירושלמי (מו"ק פ"א ה"ז), שם כתבה המשנה: 'אין נושאים נשים במועד', וביארו הטעם בגמרא 'משום ביטול פריה ורביה', כי אם יתירו זאת, ימתינו אנשים למועד כדי לעשות סעודה אחת ליו"ט ולנישואין (כך פירש קרבן העדה שם). ומובא שם ששאלו לפני רבי יסא מה דין עבד בנשיאת נשים במועד, והוא הסיק מתוך דין ח"ע וחב"ח, שכופין את רבו לשחררו דאסור. לכאורה, משמע מדברי הגמ' כי למסקנה אף עבדים חייבים בדין פו"ר. אולם, התוס' בשם ריב"ם כתבו בהדיא: 'כל שהוא מצווה על פו"ר אסור לו לישא במועד, פירוש כל שהוא מצווה על פו"ר משום לשבת יצרה כגון עבד, אבל אפו"ר ודאי לא מיחייב'.

בתוס' הקשו על דברי ריב"ם, מתירוצו של רב נחמן בר יצחק (יבמות סו ע"א) במעשה בחציה שפחה וחב"ח שכפו את רבה לשחררה מטעם דנהגו בה מנהג הפקר, שמשמע דאי לא נהגו בה הפקר לא הווי כפינן. וקשה, מדוע לא ישחררה מפני שמצווה על 'שבת'? ותירץ, דשאני התם, דנשים פטורות מפו"ר, לכן אם נשחררה, שמא לא תקיים המצווה. משא"כ עבד המשתחרר, אשר מתחייב במצוות ככל איש.⁴⁹

47. ב"ב יג ע"א תוד"ה שנאמר, ובמקביל אליו גטין מא ע"ב תוד"ה לא, אלא דבגטין שני הבדלים: א. התירוץ הנכתב שם שלישי במספר, בב"ב מופיע בשם ר"י וכביאור הפשיטא במה ששנינו 'לישא שפחה אינו יכול', ולא כטעם הבאת קרא דלשבת. ב. בתירוץ ריב"ם מביא ראייה מנשיאת נשים במועד (ירושלמי, מו"ק פ"א ה"ז), ובב"ב לא הזכירו ראייה זו, וצ"ב.

48. במלאכת שלמה (עדויות פ"א מ"ג) נתן טעם אחר להבאת קרא דישעיהו, ודייק בדברי המשנה שכתבה: 'ליבטל! והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה' – שאינו מסוגל להיבטל. וזה לשונו: 'כלומר, היאך אפשר לו ליבטל! והלא הקב"ה ברא את היצר של התשמיש כדי שיפרו וירבו, א"כ אי אפשר ליבטל, כיון שיש בו יצר הרע וכו"'. לפי פירוש זה, לא מיירי בדין 'לשבת' כלל, אלא בבירור המציאות. לכאורה, פירושו אינו מתיישב עם אף אחד מפירושי התוס'.

49. ונדרשים אנו להבין כוונת תירוצו בזה, דהא מיחזי כסותר עצמו, שהרי אם שבת דין הוא, מדוע חיישין יותר מבאיש שלא תקיים [ובאיש אמרינן דודאי יקיים, דלא ברשעים עסקינן]? וצ"ב.

ונראה לומר, שאמנם מוכח ד'שבת' דין הוא, מכך ששאלה הגמי' על דין העבד, ולא היה פשוט לה שאינו כדין ישראל, שהרי אינו מצווה על פו"ר. עם זאת, יסוד הספק של הגמרא בעבד הוא כפי שהסביר קרבן העדה: האם מותר לישא במועד משום דפטור מפו"ר, או שמא אסור מפני שמ"מ חייב בלשבת, וביחס לחיוב זה אנחנו פחות חוששים לדחיית הנישואין למועד, אלא רק לדבר שיגרום לביטול מוחלט.

מחלוקת האחרונים בדין פו"ר בגר שהיו לו בנים

עוד יש להוסיף, דהנה למדנו בגמ' (ראש השנה כח ע"א) לגבי מי שכפאו שד ואכל מצה לא יצא, עפ"י הברייתא: 'עתים חלים עתים שוטה, כשהוא חלים – הרי הוא כפיקח לכל דבריו, כשהוא שוטה – הרי הוא כשוטה לכל דבריו'. **ובטורי אבן** (שם ד"ה אילימא) הביא הפירוש הפשוט לכך, דבשעת שטותו חל עליו דין חש"ו פטורים מן המצוות, ומשום כך לא יצא. לפי"ז, אם יתפקח באותו הלילה, יחזור עליו החיוב של כזית מצה. והקשה הטו"א: א"כ לא מיושבת דעת ר' יוחנן הסובר דהיו לו בנים בגיותו ונתגייר שקיים פו"ר, כיון שבשעת גיותו לא היה בר חיוב המצוה, והיאך יתכן שקיים המצוה כאשר לא נתחייב בה? ובסוף דבריו תירץ,⁵⁰ דאף בשעת גיותו היה מעין בר חיובא, מפני ש**חייב בדין 'שבת'**. תירוץ זה מתאים לשיטת ריב"ם.

והמנח"ח (מצוה א) כתב שלפי חידושו שגמר הביאה הינו הכשר מצוה בלבד, איננו צריכים לתירוץ של הטו"א, משום שבמצה וכן בלולב וכל המצוות שיש זמן לקיומן, ודאי לא יצא יד"ח אם עשאן שלא בשעת חיובו בהן. לעומת זאת, מצות פו"ר חיובה בכל רגע, שהרי גדרה הוא קיום הבנים, כפי שביארנו. משום כך, הרי לאותו המתגייר יש בנים שהוליד ועודם קיימים, ומה שנולדו קודם שהתגייר אינו גורע מקיום המצוה, שהרי היה זה רק הכשר המצוה!

ויש לומר, **דהן הטו"א והן המנח"ח פליגי בשיטת ריב"ם**, הסובר שדין 'לשבת' הינו דין נפרד ממצות פו"ר ולא בשיטת ר"י, שחיבר את שני העניינים, כפי שיתבאר לקמן.

דעות נוספות הסוברות כריב"ם

בשיטה לא נודע למי (קידושין מא ע"א ד"ה מצוה), כתב: 'ואע"ג דאתתא לא מפקדא בפריה ורביה, מדרבנן מיהא מיחייבא'. היה מסתבר דמשמע מדבריו שמתחדש דין מצות פו"ר מדרבנן [דלא כמנח"ח לקמן דלשיטתו הוי שבת דברי

50. תחילה תירץ באופן שונה, דיש לפרש את דברי הגמ' שם, דלא יצא מפני שהוא כמתעסק (ולא מפני שאינו בר חיובא), ומתעסק לא יצא לכו"ע, אפי' למי"ד מצוות א"צ כוונה. אך דוחה תירוץ זה, משום הדין הנאמר בגמ' (שם, כט ע"א) דמי שחציו עבד וחציו בן חורין אף לעצמו אינו מוציא משום דלא אתי צד עבדות דידיה ומוציא צד חרות דלנפשיה, דרואים משם דדעתו וכוונתו לא מועילה, אלא אזלינן בתר תוקף חיובו.

קבלה]. אך העיר שם הגר"נ זק"ש לעיין בתוס' הנ"ל, וכתב: 'דאשה מצווה בשבת, ע"ש, וא"כ היינו כריב"ם. ובאמת קרוב יותר לומר כן מסברא, אלא דלא הזכיר השיטה לא נודע למי כלום מענין זה בפירוש, וגם כתב המונח 'דרבנן', ואילו 'שבת' הוא בנביאים, היינו דברי קבלה, ויש לדון במשמעות החילוק ביניהם, דהא קבלה גדולה יותר, וצ"ב.

כמו כן, היו מן האחרונים שלמדו דאכן איכא דין 'לשבת' העומד בפני עצמו. הר"ן (קידושין ט"ז ע"א מדפי הרי"ף ד"ה האיש) הקשה על דברי הגמ' (שם מא ע"א) באשה המקבלת קידושה בעצמה, דמצוה איכא בה יותר מבשלוחה – איזו מצוה יש כאן? הרי איתתא לא מיפקדא בפו"ר. ויישב, דיש לה מצוה בכך שמסייעת לבעלה לקיים חיובו בפו"ר.⁵¹ והקרוב נתנאל הביא דברי הר"ן והעיר עליו דיש להסתפק לגבי חיוב האשה בפו"ר,⁵² אך ודאי מצווה במצות 'לשבת יצרה', וכתב המקור לדבריו מתוס' דידן (ב"ב וגטין).

דעת ר"י – הפסוק של 'שבת' מובא כטעם מצוות פו"ר

ר"י חולק על עצם ההו"א של קושיית התוס' בענין הבאת קרא 'דלשבת', וסובר כי **עבד חייב בדין פו"ר**. יסוד דבריו בנוי על הכלל שיעשה דוחה ל"ת, אך אין עשה דוחה עשה. הבעיה בכפיית הרב לשחרר את חלקו בעבד, מוזכרת בדברי רב יהודה (גטין לח ע"ב): 'כל המשחרר עבדו עובר בעשה שנא': 'לעולם בהם תעבודו' (ויקרא כה, מו),⁵³ וא"כ היאך מורים ב"ש לדחות עשה ד'לעולם בהם תעבודו' עבור עשה דפו"ר? בתוספות בשבת (ד ע"א, ד"ה וכל) תירצו, שדומה הדבר למעשה בר' אליעזר ששחרר עבדו כדי להשלים למנין עשרה בבית הכנסת, והסיבה להיתר דמשום מצוה שאני (גטין לח ע"ב),⁵⁴ וכמו כן בדין, תירצו התוס' דפו"ר היא **מצוה רבה**, ומשום כך נדחה עשה ד'לעולם בהם תעבודו'.⁵⁵

לאור זאת, סבר ר"י דמעיקר הדין אכן מחויב העבד אף מצד עבדות בדין פו"ר,⁵⁶ ואלא כאן אנוס מלקיימה משום דאסור בכל מיני הנשים. ואין סברא לומר דעשה

51. ובחידושי אנשי שם (שם, א) תמה עליו, וז"ל: 'לא אשכחן עיקר לסיוע זה בשום מקום'.
 52. וקשה, מה הצד לומר דאיתתא מיפקדא אפו"ר, הא אסיקנא בסוגייתנו (יבמות סה ע"ב - ס"ו ע"א) דאשה פטורה מפו"ר, וצ"ב.
 53. נחלקו בזה התנאים: 'ת"ר לעולם בהם תעבודו רשות דברי רבי ישמעאל, ר"ע אומר חובה' (גטין לח ע"ב). ולהלכה הוכרע כר' עקיבא: 'המשחרר את עבדו עובר בעשה ד'לעולם בהם תעבודו' (שו"ע יו"ד, רסז, עט).
 54. אמנם בברכות (מז ע"ב) הקשתה הגמ' דהרי זו מצוה הבאה בעבירה. ותירצה, דמשום מצוה **דרבים** שאני, היינו מנין עשרה הוא מצוה דרבים, ובתוד"ה וכי הנ"ל, לא חילקו בין מצוה רבה לבין מצוה דרבים.
 55. ויש להקשות, היכן מצינו בתורה דין מצוה בתפילה במנין? ואם ניישב דכוונת לשון מצוה לגבי מנין איננה דין אלא דיש בזה ענין טוב, ואף אם נימא דהיא מצוה דרבנן, מ"מ קשיא, דאכתי היאך יכול לדחות מצוה שהיא בגדר דין דאורייתא דלעולם בהם תעבודו, וצ"ב. [הערת עורך: ע"י בזה בדברי הרא"ש ברכות פ"ז סי' כ, שהסביר שהוא משום מ"ע של 'ונקדשת'].
 56. אין להקשות על ר"י מכך שעבד חייב במצוות כאשה והרי אשה פטורה, שכן יש לומר שבמצוות

ידחה עשה כפי שביארנו, וגם אם כך, נצטרך לשחררו מפני כל המצוות שמתעכב מלקיימם מחמת מעמדו, וכזאת לא מצינו. מסיבה זו, הביאה המשנה קרא ד'לשבת', המלמדנו כי מצות פו"ר הריהי מצוה רבה, שכן לא נברא העולם אלא לפריה ורביה. דהיינו, 'לשבת יצרה' הוא **טעם דפו"ר**, משום כך אתי עשה רבה דפו"ר, ודחי עשה ד'לעולם בהם תעבודו'.

הראיות לדבריו

ונראית ראייה לר"י מדברי רבא (סב ע"א) על התוספתא⁵⁷ 'בית הלל אומרים או זכר או נקבה', **שהטעם לדבריהם** הוא משום שנא': 'לא תהו בראה וכו'.

בנוסף, נראה לומר דקושיית התוס' (ב"ב יג ע"א, ד"ה שנאמר) שהקשה 'וליתי עשה דפו"ר ולידחי ל"ת דלא יהיה קדש (שהוזכר בפרק 'גדרי המצוה'), נאמרה אליבא דר"י דווקא, כי מלשון קושייתו משמע דאיכא דין פו"ר בעבד, דאילו ריב"ם חלק על דבר זה.

מלבד זאת, הזכרנו לעיל מחלוקת בדין מי שהיו לו בנים בגיותו ונתגייר, דר' יוחנן סבר קיים פו"ר ור"ל סבר לא קיים (סב ע"א). וביארה הגמ' את סברת ר' יוחנן משום דאף גוים נמי בני פריה ורביה נינהו. ובתוס' (שם ד"ה בני) הקשה מהגמ' (סנהדרין נט ע"ב, מובאת לעיל בפרק 'מקור המצוה') דמשמע דבני נח פטורים מפו"ר. אם כן, אינו מובן כיצד אומר ר' יוחנן דבני נח גם הם נכללים בדין פו"ר? ותירץ (עפ"י דברי הגמ' בסמוך), דאין הכוונה בני חיוב פו"ר, אלא דזרעם מיוחס אחריהם (בשונה מעבדים), כלומר דאף שאין מצווין, מ"מ הם פרים ורבים, ונחשבים הבנים כתולדות אבותיהם. ונראה דאף התוס' הזה הריהו אליבא דר"י דוקא, כי לפי ריב"ם היה עליו לתרץ בפשטות דאף אם אינם מצווים בפו"ר, הרי איכא חיוב שבת לבני נח.

גם בספר החינוך (מצוה א) מבואר דכך יש להבין את משמעות לשבת יצרה, שכן כתב: 'בראשית יש בה מצות עשה אחת, והיא מצות פריה ורביה וכו'. **משרשי מצוה זו**, כדי שיהיה העולם מיושב, שהשם ברוך הוא חפץ בישובו, כדכתיב לא תהו בראה לשבת יצרה. והיא מצוה גדולה שבסיבתה מתקיימות כל המצות בעולם'.

אמנם, מצד אחד ראייתו של ריב"ם מהירושלמי חזקה, אם אנו מפרשים את ספק הגמ' שם כפי שכתב בקרבן העדה. אולם, מאידך, סברת הריב"ם דאיכא דין

שיש בהם חילוק בין אנשים לנשים מחמת הבדלי טבעם או מפני שייכותם למין האחד, טעם זה יגבור על הכלל כל מ"ע שאין הזמן גרמא נשים חייבות. לדוגמא, נשים פטורות מבל תקיף ובל תשחית אע"ג דלאו מ"ע שהז"ג היא, ופשוט הדבר (ועי' קידושין לד ע"א).
57. המציגה את מח' ב"ה ובי"ש בגרסא שונה. במשנה (סא ע"ב): 'בי"ש אומרים שני זכרים ובי"ה אומרים זכר ונקבה וכו'. בתוספתא (פ"ח, ובמסורת הש"ס כתב על זה יע"ש צ"ע): 'בש"א שני זכרים ושתי נקבות ובה"א זכר ונקבה'. ותניא אידך: 'בש"א זכר ונקבה ובה"א או זכר או נקבה'.

עצמאי של חיוב 'שבת' דחוקה לגבי סברת ר"י, שלא 'ממציא' מצוה חדשה. מכל מקום, לענין פטור האשה מפו"ר, צריך לומר דלא איפליגו ריב"ם ור"י, כדעת ת"ק וכמסקנת הגמ' (סה ע"א - סו ע"ב) להלכה.⁵⁸

הערת בעל ערוך השולחן

לסיום הבירור בערכו של קרא ד'לשבת', יש להביא דבריו הנחרצים של בעל ערוך השולחן בענין זה בבהירות לשונו (ערוה"ש אהע"ז א, ד), המשנים את הבנתנו עד עתה:

יש מהגדולים שכתבו שהאשה אף שאינה מצווה על פו"ר מ"מ חייבת בלשבת יצרה. ואין עיקר לדברים הללו, דכל עיקר מצות פו"ר הוא מטעם שבת, כמ"ש בסעי' א', והנשים כיון שלא נצטוו על פו"ר - ממילא דלא נצטוו על לשבת יצרה. וכן מוכח מדברי הרמב"ם שהבאנו בסעי' ג' ומכל הפוסקים, שאין שום חיוב מוטל על האשה... והן אמת שרבותינו בעלי התוס' כתבו דאשה שייך נמי בשבת, אבל אין כוונתם שמחוייבות בשבת אלא דשייכות בשבת, ובודאי כן הוא שגם הן מרבים בישובו של עולם, וקרא דלשבת יצרה אינו ציווי אלא סיפור דברים דהקב"ה ברא עולמו לשיתיישבו בה בני אדם וגם נשים בכלל... וזה שכתבו שם דלשבת יצרה מצוה רבה הוא אין הכוונה שהוא מצוה המוטלת על אדם זה, דהמצוה היא פריה ורביה ומי שנצטוה עליה, אלא משום דטעם פו"ר הוא משום שבת כמ"ש ורצון הקדוש ברוך הוא להרבות ישוב עולמו. לכן מחוייבים ב"ד לראות שלא יהיה עיכוב בדבר הגדול הזה אף מי שלא נצטוה על פו"ר.

לדבריו יוצא, שגם למי שניתן היה להבין בדעתו דשבת חיוב הוי, באמת מודה דליכא דין כזה כלל, אלא שבת הוא טעם מצות פו"ר, כפירוש ר"י, ומשום עניינה הגדול שומרים הבי"ד שלא יהיה עיכוב בזה, ולצורך כך מותר לכפות על רבו של חי"ע וחבי"ח לשחררו. והביא ראיה לדבריו, דבדין הוא דאין האשה יכולה לכפות את בעלה להתגרש, אף אם המניעה מלהוליד היא באיש, כיון שלא מצווה בזה. וזו לשונו: 'ואם נאמר דחייבת בשבת, למה לא תוכל לכופו'. אולם, בחציה שפחה אין כופין, לפי שמפני שאשה אינה מצווה, שמא היא לא תקיים המצוה, כדברי ריב"ם. אך לפי"ז עדיין צ"ב כיצד יש לפרש את הירושלמי ששימש כראיה לשיטת ריב"ם, שהרי מספק הגמ' שם משמע דאיכא דין וחיוב בשבת. בנוסף, ערוה"ש הוכיח לאפוקי סברת חיוב נשים, ואילו בעלי התוס' עסקו בדין עבד, וגבי אשה לא אשמעינן לנו בהדיא, ומה גם שביארנו דאף לריב"ם דאיכא שבת בעבדים, לא פליג דמ"מ נשים פטורות. וביותר יש לשאול, אי"כ הוא דלכו"ע ליכא דין בשבת, במה נחלקו ר"י וריב"ם? והדברים צריכים ביאור.

58. עיי' לעיל הערה 8.

סיכום

מקור המצוה

- א. נחלקו התנאים בפרק שישי ביבמות בדין חובת האשה במצות פריה ורביה, **ת"ק סובר פטורה, ור' יוחנן בן ברוקא סובר כי היא חייבת**, ולמד זאת מן הפסוק: **'ויברך אותם... ויאמר להם...'** (בראשית א, כח) - על שניהם.
- ב. בגמרא הובאו שתי דעות לענין **מהו הפסוק ממנו למד ת"ק את שיטתו: ר' אילעא** - מאותו פסוק כריב"ב, אלא שמדגיש מה שנא': **'וכבשה'**, שבא להוציא את האשה, לפי שאין דרכה לכבש. **רב יוסף** - מהפסוק **'פרה ורבה'** (בראשית לה, יא) אצל יעקב. בהבנה פשוטה, **הפסוקים באים ללמדנו את מקור הציווי על פו"ר בתורה**.
- ג. הקשינו, **מה הטעם שת"ק לא ציין את דרשתו בדברי המשנה עצמה?** ואמרנו בדרך אפשר (בדעת ר' אילעא), כי אף שריב"ב מתיישב יותר עם לשון הכתוב, אך **ת"ק מסתמך בעיקר על סברת 'אין דרך אשה לכבש'** המכריעה את משמעות הפסוקים.
- ד. בסוגית 'מצוות בני נח' **בסנהדרין** (נט ע"ב) נקטה הגמרא במפורש **כי הציווי על פו"ר נמצא בפסוק 'ואתם פרו ורבו'** (בראשית ט, ז), בסתירה למה ששמענו ממשנתנו. **והמהרש"א הביא גמרות נוספות שכך נראה מהם**.
- ה. **המהרש"א הוסיף להקשות, למה נצרכה הכפילות** שיש ציווי בנח אחרי שהצטווה אדם, וכן אף בנח קדם כבר הפסוק: **'ויאמר להם פרו ורבו'** (בראשית ט, א)?
- ומתוך, כי הציווי על פו"ר הוא בנח, שנא': 'ואתם פרו ורבו'**.
- לפי זה, מיישב את נחיצותם של הפסוקים הנוספים: הפסוק לאדם נאמר לברכה, והפסוק הראשון בנח נאמר כהבטחה לנח על זרעו. **גם פשט משנתנו מיושב, כאשר הפסוקים מלמדים על משמעות דין האשה מהם, ולא שהם עצמם מקור הציווי**.
- ו. **המהרש"א מקשה על דברי עצמו: תנא דבי מנשה (בסוגיא בסנהדרין) סוברים כי בני נח אסורים בסירוס. נחלקו האמוראים בדעתם האם דורשים כל ז' מצוות בני נח מהפסוק 'ויצו ה' א-להים על האדם' (בראשית ב, טז).** למ"ד שלכל מצוה פסוק שונה, איסור הסירוס נמצא בפסוק: **'שרצו בארץ' (ההמשך של ט, ז).** למ"ד שכולן נדרשות מיוצו', הפסוק **'ואתם פרו ורבו'** נאמר לברכה בעלמא. אם כן, **אף שאין שני ציוויים, אך ישנה כפילות ברכות.** התירוץ לכך: **עפ"י הרמב"ן עה"ת, הברכה באדם היא נתינת הכח לפרות ולרבות מיסודו בדבר ה', ובנח נאמרה תוספת ברכה וריבוי**.
- ז. **דברי המהרש"א קשים משתי פנים: א.** הרי יוצא כי הפסוק בנח (ט, ז) נדרש לסירוס, והרי זה סותר את חידושו של המהרש"א שמשם נלמד הציווי לפו"ר.

ב. בנוסף, שני ההסברים לתנא דבי מנשה סברו כי אין הציווי לפו"ר בפסוק שכתב המהרש"א. **והקשה החמרא וחיי על הגמרא**, כי הסוגיא של תנא דבי מנשה סותרת את המשך הגמרא (נט ע"ב הנ"ל) ממנה מפורש כי אכן הציווי בנח.

ח. **תירוץ החמרא וחיי: הפסוק מורכב משני חלקים**: 'ואתם פרו ורבו' נאמר לציווי על פו"ר, 'שרצו בארץ' נאמר לסירוס (למאן דלא דריש ויצו). **הוסיף המהרש"ם**, כי אין קושיא מכך שסירוס הוא לאו הבא מכלל עשה דפו"ר ואם כן חלקו השני של הפסוק מיותר, לפי שנוח לדרוש סירוס דוקא מסוף הפסוק, שהוא מזכיר את לשון איסור הסירוס לישראל **'ובארצכם** לא תעשו' (ויקרא כב, כד).

ט. דברי המהרש"א חולקים על **הראשונים**: **החינוך** (מצוה א) כתב את מצות פו"ר **בפרשת בראשית**. וכן הבין המשנל"מ (הלי מלכים פ"י, ז) **בדעת הרמב"ן**, הסובר כי נשים חייבות באיסור השחתת זרע (מכך שהכל לקו במבול) אף שפטורות מפו"ר, ומכך שלא אמר במפורש כמהרש"א שהציווי בנח, אין לבאר כן את שיטתו, כי זהו דבר מחודש, ולכן יש לומר **שסובר כפשט משנתנו**, **שמקור הציווי באדם**. ויש להסתפק בדעת **היד רמ"ה**, שבסוגיא של תנא דבי מנשה שינה מגרסת הגמרא, וכתב שמקור הסירוס במילים: **'פרו ורבו'** דוקא, ואולי י"ל **שהתכוון לפסוק באדם**, והסירוס הוא לאו הבא מכלל עשה. **התוספות** (סה ע"ב ד"ה ולא) **בדעת רב יוסף**, סוברים כי **מקור הציווי בברכה ליעקב**, וכן מפורש **בדברי תוס' הרא"ש**.

גדרי המצוה

א. מהמשנה (גטין מא ע"א) למדנו, כי מי שהוא חציו עבד וחציו בן חורין אסור לו לישא לא שפחה ולא בת חורין, ולכן כופין את רבו לשחררו, כדי שיוכל לקיים מצות פו"ר. **בתוספות** (ב"ב יג ע"א, ד"ה כופין) הקשו, לכאורה אין הכרח לשחררו, הרי עשה דוחה לא תעשה, ויבוא עשה דפו"ר וידחה ל"ת של זנות. ותירצו, כי הכלל 'עשה דוחה ל"ת' נאמר רק כאשר שני הדינים חלים בעת ובעונה אחת, ואילו כאן, איסור הזנות מתחיל משעת העראה, **ומצות פו"ר מתקיימת בשעת גמר הביאה**.

ב. **המנחת חינוך** (מצוה א) הקשה על דברי התוס' מדברי ר' יוחנן (סב ע"א) שנפסק להלכה, כי מי שהיו לו בנים ומתו לא קיים פו"ר, וכן מהירושלמי (פ"ב ה"ו) קשה על התוס', שהמוליד ממזר קיים פו"ר, ולא אמרו כי זו מצוה הבאה בעבירה. משום כך, **סובר כי הביאה הינה הכשר המצוה**, ואילו **עצם המצוה מתקיימת ע"י קיום הבנים**, שהרי טעם המצוה שיהא העולם מיושב.

ג. בשו"ת **הר צבי** חלק על סברתו, לפי שאי אפשר לצוות על הולדה וקיום שאינם בידו של האדם, אלא **חובת פו"ר היא ההשתדלות**, דהיינו הביאה,

- כשיטת התוס'. והביא ראיה לדבריו, שבשעה שמכניסין אדם לדין שואלים אותו 'עסקת בפריה ורביה' (שבת לא ע"א), דמשמע השתדלות בדבר.
- ד. **הגר"א וייס** (מנחת אשר, בראשית סי' ב) כתב כי מצות פו"ר התייחדה בכך **שתכלית המצוה מופרדת מעשייתה**. לכן, אף כי ודאי תכליתה הוא לידת הבנים וקיומם, כמנח"ח, מ"מ 'מעשה המצוה' הינו בביאה, כתוס' והגרצ"פ. לפי"ז, יש לבאר כי אמרינן '**מצוה הבאה בעבירה' רק במצוות שעניינן נגמר עם קיומן המעשי**, כשופר ולולב, אך בפו"ר אין לומר כן, לפי שגם אחרי המעשה, טרם הושלם עניינה של המצוה.
- ה. מתוך הדברים, יש לדון **מדוע נשים פטורות מהמצוה**, אף שחלקן רב בה, ולכאורה אף הן שייכות בטעמה - 'לשבת יצרה?' **ואולי יתכן לומר**, עפ"י ר' אילעא, שמקור פטורן מסברת אין דרך אשה לכבש, לפי **שהנשים הולכות ומקיימות מעצמן**, ואין חשש כי הכיבוש, שהוא במלחמה ע"י האנשים, ירחיקן מקיומה.
- ו. ישנם צדדי **לא תעשה לפו"ר** :
- א. **איסור השחתת זרע**: **התוס'** (סנהדרין נט ע"ב, ד"ה והא) לומד כי איסור השחתת קיים רק למי שמחוייב בפו"ר, כיון שהשחתה היא לאו הבא מכלל עשה, ולפיכך נשים ובני נח פטורים מן האיסור, והמשנל"מ (הנ"ל) מפלפל ליישב את סברת התוס' עפ"י הסוגיא בסנהדרין.
- אולם, **הרמב"ן** (הנ"ל פרק 'מקור המצוה', ט) **מקשה** עליו, מכך שהכל לקו במבול על איסור השחתה. יוצא שאף הפטורים מפו"ר חייבים בהשחתה, ולכן סובר **כי אכן כולם חייבים בהשחתה**. ומלשון הרמב"ן כי יש שיעור להיפטר מן המצוה, **ניתן להסיק שהמנח"ח לא סובר כמותו**. וכן **נראה שסבר כריב"ם** (לקמן) שבני נח חייבים בפו"ר משום 'לשבת'.
- ב. **איסור סירוס**: השחתת **כלי הזרע** אסורה לישראל מהפסוק 'ובארצכם לא תעשו' (ויקרא כב, כד), **ואינו תלוי בחיוב פו"ר**, ולכן אף נשים מחוייבות בו. כך יוצא מהסוגיא בשבת (קי ע"ב).

משמעות 'לשבת יצרה'

- א. הפסוק '**לא תהו בראה לשבת יצרה**' (ישעיהו מה, יח) מלמד **שתכלית העולם הוא יישובו**, והדבר נעשה ע"י פריה ורביה. המשנה (גטין מא ע"ב) ציינה פסוק זה כמקור לחיוב הרב לשחרר חציו עבד וחציו בן חורין. והתוס' (ב"ב יג ע"א, ד"ה שנאמר) הקשו, **מדוע לא הובא לצורך כך הציווי על פו"ר מהתורה, לפי שמצד חירות שבו חייב בפו"ר? על פי זה, יש להוסיף ולשאול שמא ישנו דין 'לשבת' בנוסף לפו"ר, המחייב את כל בני האדם, לפי שהם שייכים לתכלית**
- זו?

ב. תירוץ ריב"ם: **'לשבת' שייך גם בצד עבדות שלו**, לעומת פו"ר השייך בצד חירות בלבד. ומהירושלמי (מו"ק פ"א ה"ז) כי **עבד חייב לשאת אשה מדין 'לשבת'**, מכך שהסיקה הסוגיא כי גם הוא אסור בנשיאת נשים במועד, ופשוט שאין לומר כי חייב בפו"ר כישראל.

עפ"י זה, **הטורי אבן** (ר"ה כח ע"א) כתב כי חש"ו פטורים מן המצוות משום **שאינם בני חיוב**. א"כ קשה מה שסבר ר' יוחנן (סב ע"א) כי היו לו בנים בגיותו ונתגייר פטור, הרי לכאורה לא היה בר חיובא בגיותו? ותירץ, כי מ"מ אף בגיותו היה חייב מדין **'לשבת'**.

אולם, לפי מה שחידש **המנח"ח** כי הביאה הכשר מצוה היא, כבר מיושב ר' יוחנן, כי הרי משנתגייר יש לו בנים קיימים, וזהו גוף המצוה. אמנם מוכח כי **אף הוא סובר כריב"ם**, לפי שעצם שיטתו חולקת על ר"י (לקמן אות ג) החולק על ריב"ם. יותר מכך, **בדבריו מזכיר במפורש דאיכא דין 'לשבת'**.

כמו כן, **הר"ן**, **הקרוב נתנאל והשיטה לא נודע למי סברו** כי ישנה מצוה לאשה **להתקדש**, אף כי אינה מצווה בפו"ר (קידושין מא ע"א).

ג. תירוץ ר"י: אין חילוק בין ישראל לבין עבד בחובת דין פו"ר. והפסוק **'לשבת' הובא במשנה כדי להסביר הטעם לכפיה לשחררו**, כי אף שהמשחרר עבדו עובר בעשה של 'לעולם בהם תעבודו', אך **מצות פו"ר היא מצוה רבה, משום 'לשבת'**, ודוחה עשה דשחרור עבדים. א"כ יוצא, כי **'לשבת' הינו הטעם לדין פו"ר**. כמוהו כתב החינוך (מצוה א), שהפסוק 'לשבת' הוא משרשי מצות פו"ר. מכל מקום, נראה כי **אינם חולקים למעשה כי אשה פטורה מפו"ר**, כמו שעולה מהסוגיא ביבמות.

ד. עם זאת, **בערוך השולחן** (אהע"ז א, ד) כתב נחרצות כי **לא יתכן לומר דאיכא דין 'לשבת'**, אף לפי הראשונים שמהם שמענו כן, משום שהפסוק עוסק בסיפור מעשה ה' ולא בציווי. לפי זה, מפרש בכוונת הריב"ם, שיש **שייכות לענין 'לשבת'** אף לפטורים מדין פו"ר. **ושאלנו על דבריו**, כיצד א"כ יש לפרש את הסוגיא בירושלמי? בנוסף, הרי התוס' דיברו על דין עבד, ולא עסקו במפורש בדין האשה כפי שמציג זאת בערוה"ש? וכן, לפי דבריו, במה נחלקו ריב"ם ור"י? וה' יאיר עינינו.